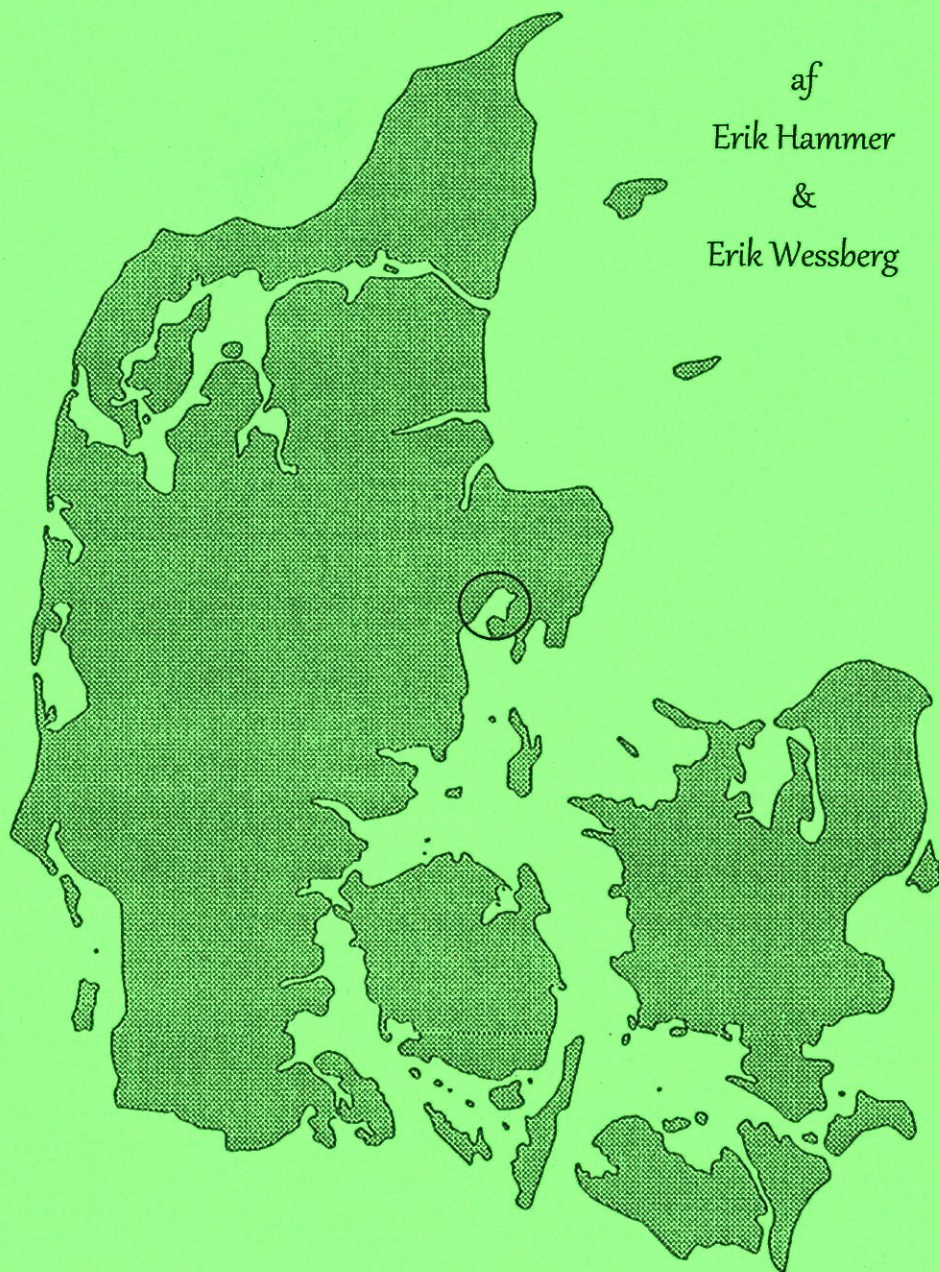

KALØ

I ÅRHUS BUGT

af
Erik Hammer
&
Erik Wessberg

ø-flora nr. 68

INDHOLDSFORTEGNELSE

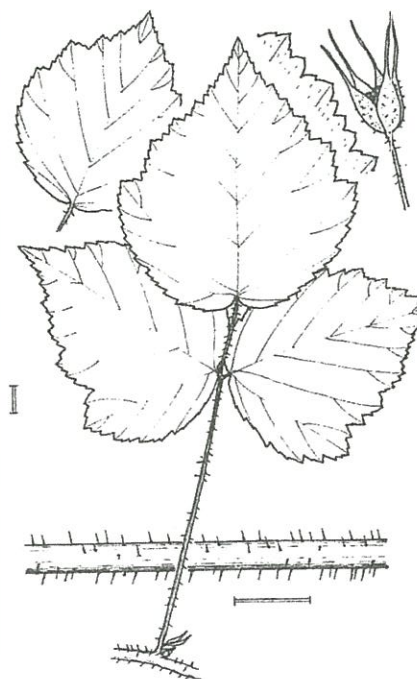
Indholdsfortegnelse	2
Flyfoto	3
2 kort	4
Indledning	5-6
Lidt om Kalø Borgruins historie	6-10
Strande, strandvolde & strandoverdrev	10-12
Strandenge	13-14
Rigkæret	14-18
Overdrev	17-19
Vandhuller og damme	19-21
Krat	22-24
Vegetationen ved borgruinen	24-25
Den syd-eksponerede skrænt	26-27
Det levende hegn og skovbrynet	29-30
Ruderatet og Grevens Holm	30-31
Det lave jorddige og grøfterne	31-32
Rørsumpen og dæmningen	32-33
Kalø – i botanisk henseende en unik ø	33
Den botaniske udforskning af Kalø	33-44
Forkortelser	45-46
Floraliste	47-71
Svampeliste	72-73
Mosliste	73-74
Laver/Lavliste	75-82
Omtalt litteratur	81-82
Tak	82-83
Liste over færdige ø-floraer	83-84
Liste over kommende ø-floraer	85-86
Kort over færdige og kommende ø-floraer	87
Detaillkort	88

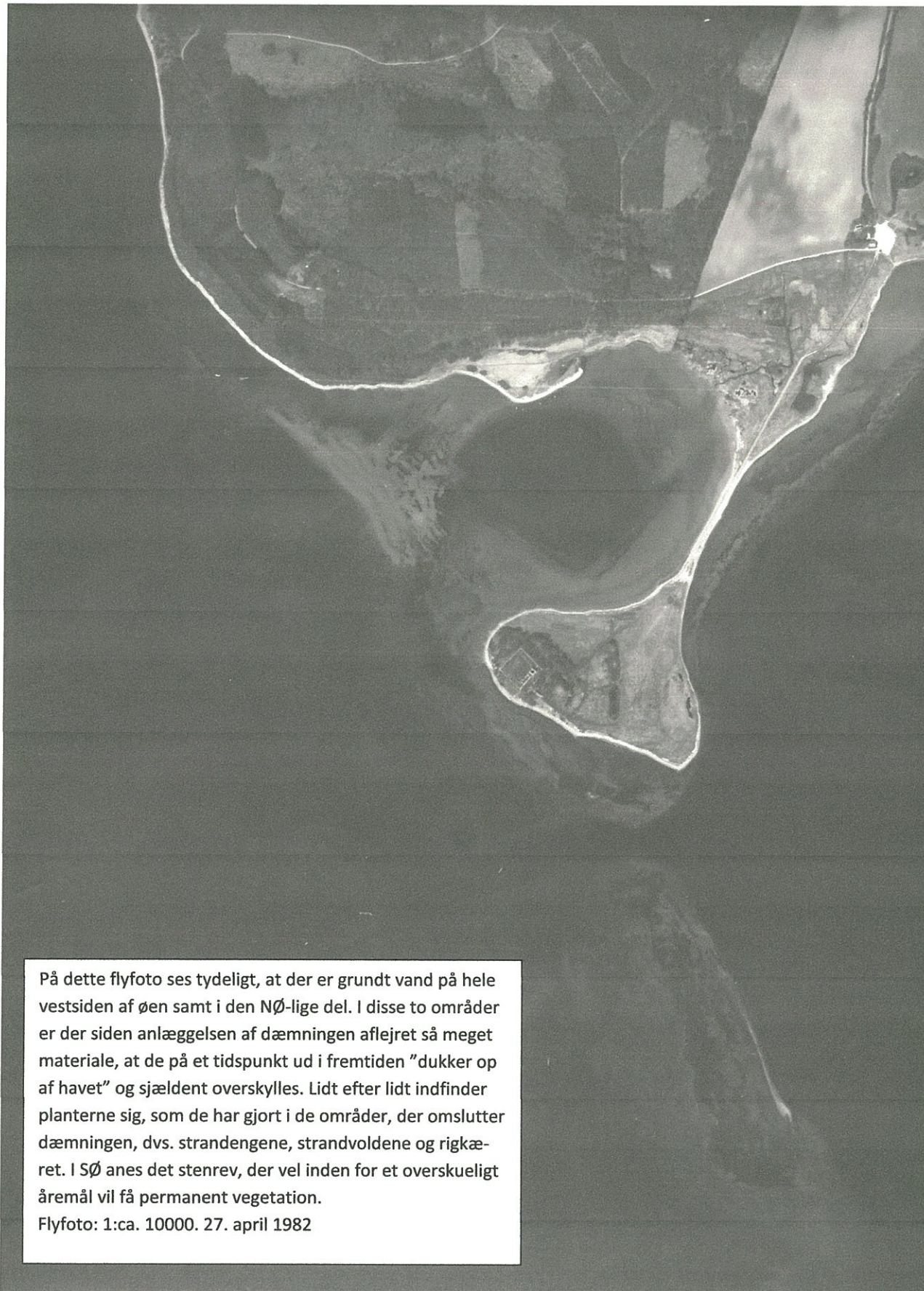
Korbær (*Rubus caesius* var. *caesius*)

Der er fundet 5 arter af slægten *Rubus* på Kalø, hvilket ikke er overraskende, da en del trækfugle raster/fouragerer på øen, når de om foråret er på vej fra vinterkvarteret og til yngleområdet, og om efteråret den modsatte vej. Det kan i den forbindelse nævnes, at der på den nærtliggende ø, Hjelm (Hammer & Wessberg, 1994), kun ca. 25 km mod syd-øst, er fundet 8 arter, flest Hassel-Brombær. Årsagen til det højere antal på Hjelm skyldes helt sikkert, at øen, utvivlsomt på grund af mere ro, er et mere ideelt sted at raste end på Kalø.

De brombær-arter, vi har set på øen, er *Rubus radula*, som i 2012 blev fundet i få eksemplarer på en skrænt NV for ruinen. Under et af de allersidste besøg, i april 2013, fandt vi på den sydvendte skrænt endnu to arter: *R. armeniacus* og *R. pyramidalis*. I øvrigt kan det nævnes, at vi tæt på voksestedet for *Rubus radula* har fundet såvel Lådden som Prikbladet Perikon (*Hypericum hirsutum* & *H. perforatum*) samt Bakke-Jordbær (*Fragaria viridis*).

Korbær er særdeles mangfoldig på skrænterne omkring borgruinen, ikke blot på syd-skrænten. Derudover findes den talrigt i hegnene langs markvejen i nord. Den 5. *Rubus*-art, Hindbær (*Rubus idaeus*), er kun set midt i 1980'erne.

An aerial photograph showing a coastal landscape. A large, dark, irregularly shaped body of water dominates the center and right side of the frame. To the left, there is a lighter, more textured area representing land. A small, elongated island or peninsula is visible in the lower right, partially submerged. The water's surface shows some ripples and variations in tone, suggesting depth or current. The land area on the left has some linear features, possibly roads or dunes.

På dette flyfoto ses tydeligt, at der er grundt vand på hele vestsiden af øen samt i den NØ-lige del. I disse to områder er der siden anlæggelsen af dæmningen aflejret så meget materiale, at de på et tidspunkt ud i fremtiden "dukker op af havet" og sjældent overskylles. Lidt efter lidt indfinder planterne sig, som de har gjort i de områder, der omslutter dæmningen, dvs. strandengene, strandvoldene og rigkæret. I SØ anes det stenrev, der vel inden for et overskueligt åremål vil få permanent vegetation.

Flyfoto: 1:ca. 10000. 27. april 1982

Som det også fremgår af teksten til flyfotoet på foregående side, er det her endnu tydeligere at se, hvordan der aflejres materiale omkring Kalø, mest ved vestsiden, men også på østsiden, her mest i bunden af vigen ved P-pladsen (den store, hvide plet i nord).

1=Grevens Holm 2=det lave jorddige 3= rigkæret 4= den interessante strandvold med bl.a. River, Bulmeurt og Hundetunge. Kilde: COWI

I modsætning til aflejringerne på det øverste foto, er havbunden her dækket af store mængder sten udvasket af skrænterne, mest ved SV-kysten, hvor der over en større strækning ligger så mange, meget store sten, at færdsel kun kan foregå med meget stor forsigtighed.

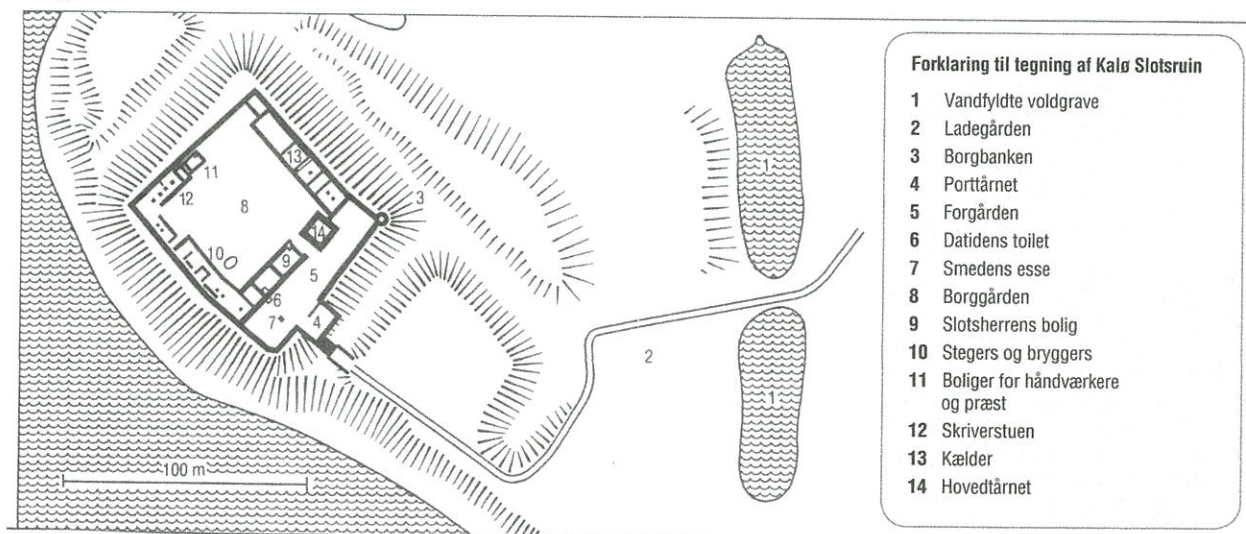
A=borgruinen B=de to aflange damme C=den meget interessante strandvold nævnt i teksten til ovenstående foto. I øvrigt er området ved D et lystfiskerparadis. Kilde: KOWI

Indledning

Kalø, tidligere Kalvø, ligger i den lavvandede Kalø Vig i Århus Bugt, næsten helt inde under land. Mod nord er der i luftlinie kun ca. 2 km til den nærmeste større by, Rønne, mod sydvest ca. 20 km til centrum af Århus og mod sydøst ca. 15 km til Ebeltofts centrum. Øen med de områder, der indgår i udarbejdelsen af ø-floraen, er udregnet til ialt at være ca. 25 hektar, hvoraf selve øen er ca. 11,5 hektar.

Geologisk kan Kalø inddeles i to, strengt adskilte dele: Den sydligste, stærkt kuperede del, hvorpå borgen i sin tid er opført, og den flade del, som stort set omfatter resten af øen, og som - med undtagelse af borgområdet samt overdrev og vandhuller omkring borgen, især øst for denne - udelukkende består af marine forlandsdannelser. Øens kerne består af en markant, godt 20 meter høj bakke opbygget af moræneaflejringer fra den sidste istid for ca. 10.000 år siden, kaldt Weichsel-Istiden. De to gletchertunger, der skød frem i hhv. Kalø Vig og Ebeltoft Vig, pressede enorme mængder af morænemasser foran sig og skabte de store bakke drag på Syd-Djursland, hvori bl.a. indgår den "knold", hvorpå borgen blev bygget.

På selve Kalø er der kun i beskedent omfang marine forlandsdannelser i form af strande og strandvolde samt minimale områder med strandeng. De største områder med disse naturtyper ligger vest for dæmningen, der fra P-pladsen fører til borgruinen. På østsiden er der for størstepartens vedkommende tale om forholdsvis smalle områder med strand, strandeng, strandvolde, strandsøer, loer og render varierende i en bredde fra få meter og til nær 50 meter ved lagunen ca. midt på dæmningen.

Kortet findes i en folder "Kalø" udgivet af Miljøministeriet 2008. Det er ikke fuldstændigt, idet der mangler en bagatel i NV. Det viser tydeligt Kalø Borgruins opbygning. Områderne med streger er de stejle skrænter, som på alle sider omgiver borgen.

I litteraturen, i informationsfoldere, i avisartikler mm. omtales ruinen oftest som Kalø Slotsruin. Men Kalø blev ikke bygget som et slot, men som en borg. Det korrekte navn må derfor være: Kalø Borgruin, i ø-floraen dog de fleste steder blot benævnt borgruinen eller ruinen.

Lidt om Kalø-borgens historie

Kongeborgen blev opført først i 1300-tallet af Erik Menved som en af mindst fire "tvangsborge" i Jylland. På det tidspunkt var der stor uro i landet, bl.a. i form af et omfattende bondeoprør, som dog blev nedkæmpet i 1313, samme år, som opførelsen af borgen startede. Borgens funktion var primært at kontrollere og inddrive skat fra lokalområdet og – ikke mindst – forpurre nye opstande. Andre borge var Borgvold ved Viborg, Bygholm ved Horsens og Ulstrup ved Struer.

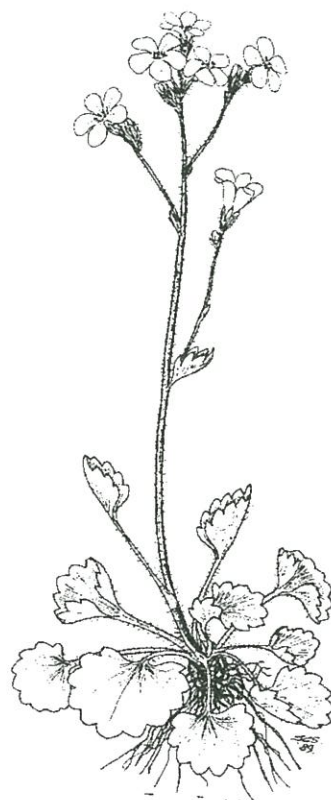
Før opførelsen af borgen kunne påbegyndes, måtte man med en dæmning forbinde fastlandet med øen. Intet sted nævnes, på hvilket fundament dæmningen hviler; men vi er af den opfattelse, at den "naturligvis" ikke blev anlagt på de enge og strandenge, der i vore dage omslutter dæmningen – såvel mod øst som mod vest. Disse fandtes efter vores bedste overbevisning ikke for ca. 700 år siden. Vi vurderer, at den næsten snorlige, stensatte dæmning blev lagt direkte på den faste havbund. I de forløbne århundreder er der langs dæmningen, især ved vestsiden, aflejret materiale i den vig, der ved dæmnings anlæggelse blev skabt. Dette materiale udgør i dag strandengene, strandvoldene og rigkæret mm.

Kornet Stenbræk (*Saxifraga granulata*).

Hvor der er mange Kornet Stenbræk sammen med bl.a. gule Alm. Vorterod (*Ranunculus ficaria* ssp. *ficaria*) og mælkebøtter (*Taraxacum* spp.), blå Forglemmigej (*Veronica* sp.) og lyserøde Engelskgræs (*Armeria maritima* s.lat.), er der ikke noget, der i forårstiden er mere imponerende.

I "Projekt Heder og Overdrev", som startede i 1982 og sluttede i 1989, er Kornet Stenbræk den art, der efter Knold-Ranunkel (*Ranunculus bulbosus*) blev fundet i flest ruder. Arten er hyppigst på Øerne, i dele af det østlige Jylland og i et bånd fra Himmerland til dele af Thy og Mors. Det svarer stort set til udbredelseskortet i forbindelse med TBU-registreringen. I Sønderjylland og i store dele af Vestjylland samt i et bånd fra Djursland til Vestkysten var der færre angivelser af den. Dette udbredelsesmønster understøttes på "Fugle og Natur". På deres kort er der i området Holstebro-Herning-Haderslev-Esbjerg-Holstebro kun få fund.

På Kalø er der meget Kornet Stenbræk på det store overdrev umiddelbart efter ankomsten til selve øen. Her vokser den netop sammen med de arter, der er nævnt øverst i figurteksten samt i mindre grad den sjældne Eng-Guldstjerne (*Gagea pratensis*). Kornet Stenbræk er dog også et par andre steder, bl.a. på det lave dige, der adskiller strandengen fra rigkæret. Det kan lige tilføjes, at antallet af Eng-Guldstjerne i 2013 var betydeligt større end i 2012.

Det aflejrede materiale stammer antageligvis mest fra klinternes nedbrydning vest for dæmningen, bl.a. fra randmorænerne ved Hestehave Skov, Vosnæs Klint og områder ved Følle Vig. I øvrigt er dæmningen den længste og bedst bevarede middelaldervej i Danmark.

Kalø var mod syd godt beskyttet mod fjender af en meget stejl skrænt, der, dengang som nu, næsten er umulig at bestige. Vi ved naturligvis ikke noget om, hvordan den oprindelige skrænt så ud. Men der eroderes af alle danske kystskrænter og klinger, selvfølgelig også af Kalø's soleksponerede sydskrænt. Hvor meget der er forsvundet siden borgen blev bygget, er der vel ingen, der ved. Men ved besøg i april 2013 blev der set store, nye skred. Hvis det fortsætter i samme tempo/målestok, bliver ruinen på et eller andet tidspunkt utvivlsomt truet.

Hvis fjenden kom helt op ad skrænten, befandt de sig på en ganske smal strimmel jord og måtte forvente at blive modtaget af en regn af forskelligt: kogende vand og beg, sten, gødning fra diverse pattedyr osv. Kom fjenden nordfra brugte de selvsagt dæmningen. For at sikre sig bedst muligt, anlagdes der ved dæmningens afslutning i syd en vindebro. Hvis den blev passeret, måtte fjenden over en voldgrav. De to ovale damme lidt øst og nordøst for borgen er rester af voldgraven. Lidt nord for borgen ligger et par vandhuller, ofte kun periodisk vandfyldte. I Trap Danmark (1925) nævnes bl.a., at der også mod NV har været en grav, nu tørlagt. Dvs., at Kalø på alle sider har været omgivet af grave - undtagen på sydsiden.

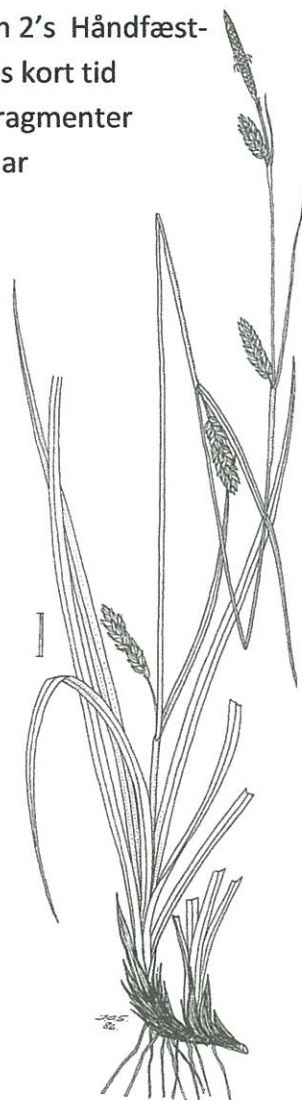
Allerede i 1320 blev borgen for første gang nedrevet i henhold til Christoffer den 2's Håndfæstning (Lademann 1984) og efter denne kilde skulle Grev Gerhard den 3. forholdsvis kort tid derefter have ladet borgen genopføre. Af den oprindelige borg findes i dag kun fragmenter under de nuværende ruiner. Disse stammer især fra den udbygning, som Valdemar Atterdag lod foretage. I første halvdel af 1500- tallet mistede Kalø sin militære betydning.

Som så mange andre middelalderborge, slotte og herregårde har Kalø i tidens løb haft mange ejere, idet den bl.a. blev pantsat til holstenske grever og til bispen i Århus. Senere ejere var bl.a. Margrethe den 1. og Christian den V's søn, Ulrik Frederik Gyldenløve. Han lod en stor del af

Fjernakset Star (*Carex distans*)

er uden diskussion en af de tre almindeligste Star-arter på Kalø. Den almindeligste, som findes i hobetal i rigkæret, er Toradet Star (*Carex disticha*). Sylt-Star (*C. otrubae*) er den 3. art. Fjernakset Star er udelukkende knyttet til strandenge og har i Danmark sin hovedudbredelse i Østjylland og på Øerne, og den er ikke fundet i botaniske distrikter uden kystlinie. Efter Dansk Feltflora (1981) mangler den dog at blive fundet i d. 2, 7 og 22b, som alle netop har kystlinie. Den mest nærliggende forklaring må være, at der tilsyneladende ikke er egnede lokaliteter = strandenge i de 3 nævnte distrikter.

På Kalø er den stort set i alle strandenspartier. På strandengen øst for dæmningen vokser den bl.a. i selskab med Strand-Trehage (*Triglochin maritimum*), Strand-Engelskgræs (*Armeria maritima* ssp. *maritima*), Smalbladet Kællingetand (*Lotus tenuis*) og Sylt-Star (*Carex otrubae*).

bygningerne rive ned for at bruge dem til bygningen af Charlottenborg. Den sidste ejer, før Staten i 1945 overtog den som krigsskade-erstatning, var Johan Chr. Rücker von Jenisch. Indtil da havde den været Jenisch-familiens ejendom i 120 år.

Gustav Vasa, senere svensk konge, sad som fange på Kalø, men i 1519 lykkedes det ham at undslippe ved at forklæde sig som studedriver. En anden fange var præsten Søren Quist, kendt fra St. St. Blichers novelle "Præsten i Vejlby". Han blev henrettet i 1626.

Midt i rigkæret, lidt syd for vejen, der fra P-pladsen fører til Hestehave Skov, ligger Grevens Skanse, som er et relativt nyt navn, brugt bl.a. i brochuren om Kalø. I Trap Danmark (1925) benævnes den Greveholm eller Grevens Holm. Sidstnævnte benævnelse må efter vores mening være den mest korrekte, idet det i allerhøjeste grad tyder på, at der før opførelsen af borgen i det lave vand lå 2 øer, Kalø og Grevens Holm. Med hensyn til navnet benytter vi i ø-floraen betegnelsen Grevens Holm!

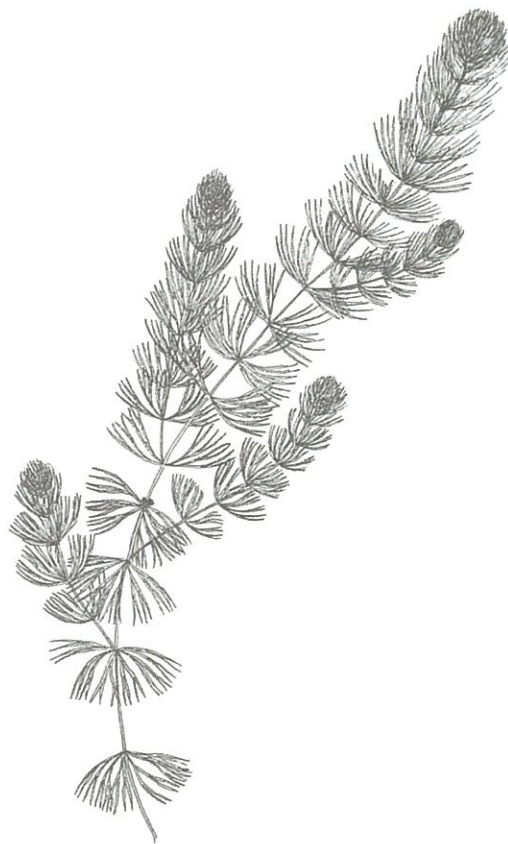
Der er efter alt at dømme ingen tvivl om, at holmen blev benyttet som fremskudt skanse, et forsvarsanlæg for Kalø. Nogle kilder anfører, at skansen muligvis blev anlagt, før man påbegyndte bygningen af borgen. Andre kilder antyder, at bygmesteren af Grevens Holm skulle være Grev Gerhard = Den kullede Greve, under belejring af Borgen. Hvad står til troende? Måske ingen af delene.

Tornfrøet Hornblad (*Ceratophyllum demersum*)

Naturligvis er der plantearter, som ikke mere er på øen, eller som det ikke er lykkedes os at finde. Udover Tornfrøet Hornblad, sidst set i 1924, drejer det sig bl.a. om Dansk Astragal (*Astragalus danicus*), sidst set i 1988, Humle (*Humulus lupulus*), sidst set i 1985, Fjerbregne (*Athyrium filix-femina*) sidst set i 1977, Svømmende Vandaks (*Potamogeton natans*), sidst set i 1948, Svine-Mælde (*Atriplex patula*), ligeledes sidst set i 1948 og Læge-Stenfrø (*Lithospermum officinale*), sidst set i 1977 samt Kransburre (*Marrubium vulgare*), som er fundet i såvel 1903 som i 1924, men ikke siden.

Kransburre er i dag en ekstrem sjælden plante i Danmark (jf. figurteksten side 22). Det sidst kendte voksested for den er sandsynligvis Eskilsø i Roskilde Fjord, hvor der i fordums tid var Augustiner-kloster, som menes at stamme fra begyndelsen af Det 12. Århundrede.

Vi ved det ikke, men mon ikke Tornfrøet Hornblads voksested må have været i en af de to damme, som tidligere indgik i den brede og lange voldgrav, der strakte sig fra selve øens sydside til nordsiden.

Tilstedeværelsen af rigkæret kan kun skyldes, at der på et tidspunkt, som vi ikke kender, er anlagt et lavt jorddige, der strækker sig fra SØ-kanten af Hestehave Skov til dæmningen, dog med undtagelse af en kort, upasserbar strækning umiddelbart før denne. Dette jorddige kunne være spor af en yderdæmning. Igennem mange år er rigkæret, som velsagtens "i tidernes morgen" er startet som strandeng, blevet "afsaltet". Det er formodentlig kun under særdeles ekstrem vinterhøjvande, evt. med en massiv vandstuvning, at havvandet i et kort tidsrum strømmer ind over det lave, kun ca. 1 meter høje jorddige, hvorpå der mange steder er anbragt store sten.

I vegetationen inden for jorddiget er der mange arter, der indikerer, at området i dag bærer en flora, som hører rigkær til. Vi er ikke i tvivl om, at de marine forlandsdannelser omkring Kalø fremover vil forøges, og at der til stadighed "ædes" af sydskrænten. Det ses klart, at der i vest ved normal vandstand kun er få cm vand over havbunden, jf. flyfotoet side 2, som helt klart viser, at land-forøgelsen, i hvert tilfælde her mod vest, er "henne om hjørnet".

Ikke blot ved vestsiden, men også mod sydøst, er der i tidens løb aflejret nedbrydningsmateriale, som for en dels vedkommende velsagtens stammer fra sydskrænten, omend det er i meget mindre mængde. Her mod sydøst ligger i øvrigt et stenrev, kaldet Rønsten, som formodentlig inden for en overskuelig fremtid vil blive vegetationsdækket. Der er kun to smalle render i stenrevet, hhv. ved Kalø med en dybde på ca. 11 meter, og mod øst, lidt syd for Egens Vig. Disse render er vigtige for sejlere, der skal ind/ud fra Nappedam Lystbådehavn.

I denne ø-flora betragter vi dæmningen belagt med store og mindre, mest toppede sten, og de omkringliggende marine forlandsdannelser, rigkæret, skovbrynet ved Hestehave Skov, Grevens Holm samt den indre del af hegnet langs markvejen til Hestehave Skov, hørende til denne ø-flora. Mod vest danner de sidste marine forlandsdannelser nær skoven grænse. Derefter følges kystlinien og ender ved den sydlige del af dæmningen.

Vild Gulerod (*Daucus carota* ssp. *carota*)

Vedrørende floraen på Kalø er der en ting, der undrer os. Vi har botaniseret mange steder på Syddjursland og ved kysterne i bl.a. de strandområder, der indgik i AFD-ruderne, og vi har stort set aldrig manglet Vild Gulerod. På Kalø er stranden og foden af sydskrænten et oplagt voksested for "guleroden" – men nej. Det er langt over 100 år siden, de første oplysninger om botanikken på Kalø forelå. Ingen har set arten. Hvorfor den endnu ikke er indvandret dertil, er ikke godt at vide. Men en skønne dag dukker den utvivlsomt op.

Kalø Borgruin besøges hvert år af over 100.000 turister, omkring årtusindskiftet af ca. 125.000 (Rønne Kommuneplan 2001-2012). Der har givetvis været mindst lige så mange i årene før og i årene derefter, selvom det siger sig selv, at en kølig og regnfuld sommer naturligvis kan påvirke besøgstallet. Til de mange gæster er der ved P-pladsen såvel kiosk, kro som toilet.

Øens lidenhed til trods rummer den en pæn del af de danske naturtyper som strande, strandenge, rigkær, strandsumpe, strandvolde, strandoverdrev, overdrev, skrænter og vandhuller, omend få og små af sidstnævnte kategori. Der er ikke, og har vel aldrig været større områder med krat, i hvert tilfælde ikke, da Kalø fungerede som borg. Udsynet skulle dengang naturligvis være optimalt.

NATURTYPER

I omtalen af plantesamfundene er artsnavnene første gang, de bliver nævnt, med både dansk og latinsk navn, derefter kun dansk. I de fleste tilfælde er benyttet de navne, der er brugt i Den nye Nordiske Flora (2005). I en del tilfælde bruges dog de navne, der er anvendt i de foreløbigt udkomne bind af Flora Nordica (2000-2010). I ganske få tilfælde benyttes navne, som er brugt i litteratur, der er nyere end Flora Nordica. Der gives kun eksempler på plantearter på de beskrevne biotoper. Da området er beskedent, og da langt de fleste arter er nævnt fra de forskellige naturtyper, er der i vores floraliste ikke brugt hyppighedsbetegnelse.

Strande, strandvolde og strandoverdrev

Overalt på Kalø er strandene af en relativ beskedent bredde. Bredest er stranden ved sydkysten. Mange steder, specielt - og ganske naturligt - ud for den højeste del af skrænten, er stranden dækket af store sten, der som tidligere omtalt stammer fra den nedbrydning af skrænten, som har stået på i årtusinder. Det er et ekstremt, næsten ufremkommeligt område at bevæge sig i. Ikke alle sten ligger stabilt, så risikoen for at komme galt af sted er absolut til stede, hvis uheld er ude.

Strandarve (*Honckenya peploides*),

som tilhører Nellikefamilien, er kendt fra alle botaniske distrikter, med undtagelse af de 6, som er indenlandske og derfor ikke har kystlinie. Hvor den på strande er uden synderlig konkurrence, er den ofte "tæppedannende". I øvrigt har strandarve ligesom mange andre plantearter i tidens løb skiftet navn. I Langes Haandbog (1864) er dens slægtsnavn *Halianthus*, artsnavnet var, som det er i dag. Lange nævner også, at den er "Alm. ved Strandkysterne paa den yngre sandige Havstok", og han omtaler desuden, at en variant er uden kronblade.

På Kalø er Strandarve stort set overalt på strandene. Som et notabene kan nævnes, at af de arter, der er nævnt i teksten ovenfor, er der to nye navneændringer, for Gåse-Potentil hedder nu *Argentina anserina* og Strand-Malurts navn er nu *Seriphidium maritimum*.

På stranden i den sydvestlige del af øen vokser mellem stenene Følfod (*Tussilago farfara*), Gåse-Potentil (*Argentina anserina*), Strand-Malurt (*Seriphidium maritimum*), Kruket Skræppe (*Rumex crispus*), Strandarve (*Honckenya peploides*) og allerøverst på stranden, ved foden af den stejle skrænt, nogle få Kær-Svinemælk og Kvan (*Angelica archangelica*) og - desværre - nogle få Rynket Rose (*Rosa rugosa*).

På den sydøstlige del af sydkysten, der, hvor skrænten hurtigt flader ud, vokser på stranden bl.a. Gul Kløver og Hvid Kløver (*Trifolium campestre* & *T. repens*) samt Tofrøet Vikke (*Vicia hirsuta*), arter, som ikke just er typiske repræsentanter for strande.

På stranden mellem det sted, hvor der i fordums tid var vindebro og til SØ-spidsen af Kalø, er det generelle billede, at stranden yderst er småstenet, inderst mest sandet, og at der oftest kun er vegetation på den øverste del af stranden, som dog undertiden er helt uden vegetation. Af arter fra denne ca. 500 meter lange strækning kan nævnes Strand-Vejbred (*Plantago maritima*), Strand-Malurt, Sandkryb (*Glaux maritima*), Rød Svingel (*Festuca rubra* ssp. *rubra*), Strand-Mælde (*Atriplex maritima*) og øverst bl.a. Marehalm (*Leymus arenarius*) og Kruket Skræppe.

På den sandede strand lidt nord for vindebroen består vegetationen af en hel del af de netop nævnte arter samt Strand-Bede (*Beta vulgaris* ssp. *maritima*), Strand-Kamille (*Tripleurospermum maritimum*), Gul Snorre (*Galium verum* ssp. *verum*), Strand-Svingel (*Festuca arundinacea*) og nogle meget små og diffuse bevoksninger af Marehalm.

På vestsiden af dæmningen, umiddelbart før kysten sydpå snævrer sig ind, er strandvolden interessant med adskillige ualmindelige arter. Området ligger kun ca. 1 meter over normal vandstand. Man skulle synes, at det ved vinterhøjvande en gang imellem helt eller delvist overskylles. Men det er der intet tegn på, da ingen opskylsbræmmer er set. Fra denne strandvold skal først og fremmest nævnes River (*Asperugo procumbens*), som overalt i Danmark er trængt, men som på Kalø glædeligvis har flere voksesteder. Derudover Hundetunge (*Cynoglossum officinale*), Bulmeurt (*Hyoscyamus niger*), Strand-Bede, Strand-Kamille, Strand-Svingel, Grå Bynke (*Artemisia vulgaris*) og et stort område er domineret af Ager-Tidse (*Cirsium arvense*) og adskillige Mark-Krageklo (*Ononis repens*), sidstnævnte i usædvanligt kraftige individer. Ager-Tidse, som mange steder er et ondartet ukrudt, kan være ganske køn, specielt når der i blomstringstiden inden for et snævert område er mange.

Alm. Pigæble (*Datura stramonium*),

"æble med pigge", er oprindeligt indslæbt med forekomst på ru-derater, havneområder mm. Men det hænder oftere og oftere, at den ses i haver. Den har da også en stor og smuk krone, uanset om den er hvid (oftest) eller violet. Planten er enårig og kapslen indeholder mange frø, som sagtens kan overvintre, eller de kan ligge i hvile i mange år. Frøene er som mange andre, der tilhører Natskyggefamilien, giftige. De indeholder de halogeniserende alkaloider scopolamin (Scopolaminurt), hyoscyamin (Bulmeurt) og atropin (Galnebær). På Kalø er den violette variant, var. *tatula*, set i 2008, og vi har i 2012 fundet den på den nedre del af strandvolden øst for ruinen. I samme spændende område fandtes bl.a. også Gærde-Kørvel (*Anthriscus caucalis*) og Aften-Pragtstjerne (*Silene latifolia* ssp. *alba*)

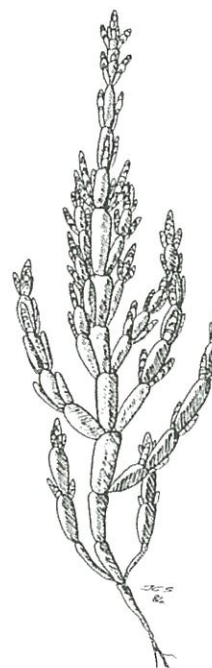
Det er netop tilfældet her. Af mere ydmyge arter fra denne strandvold kan nævnes Læge-Jordrøg (*Fumaria officinalis*), Alm. Brandbæger (*Senecio vulgaris*), Humle-Sneglebælg (*Medicago lupulina*) og Alm. Rajgræs (*Lolium perenne*). Også Gåse-Potentil er repræsenteret, et par steder "tæppede" nede". Marehalm er her lave og sterile med tydelige tegn på, at kreaturerne med glæde æder dem. I eftersommeren og i det tidlige efterår er de visne standere af bl.a. Ager-Tidsel og Grå Bynke dog et kedeligt syn.

Strandvolden øst for borgruinen er et kapitel for sig. Her, og på dele af den øvre strand, forundres man over de mange rester af mursten. Den eneste forklaring på dette kan kun være, at det er brudstykker fra nedrivningen af borgen for adskillige århundreder siden. Strøm og bølgeslag har ført disse stumper til andre dele af øen, især til stranden og strandvolden på den sydlige del af østkysten. Plantevæksten her er usædvanlig interessant med en hel del af de arter, der også vokser på vestsiden af øen: hyppige er såvel River som Hundetunge, Bulmeurt og Gærde-Kørvel. Med undtagelse af den førstnævnte er de alle arter, der også er på sydskrænten. Udover disse relikter vokser der bl.a. Aften-Pragtstjerne (*Silene latifolia* ssp. *alba*), Læge-Oksetunge (*Anchusa officinalis*), Alm. Vej-Pileurt (*Polygonum aviculare* ssp. *aviculare*), Humle-Sneglebælg, Rank Forglemmigej (*Myosotis stricta*), Alm. Kællingetand (*Lotus corniculatus*) og Mellembrodt Star (*Carex guestphalica*). De to førstnævnte har vi kun set her. Under september-besøg 2012 blomstrede såvel River som Hundetunge og Bulmeurt, men naturligvis beskedent. Interessant er forekomsten af Violet Pigæble (*Datura stramonium* ssp. *tatula*), som blev observeret i 2008 (Fugle & Natur). Vi så den her på den nedre del af strandvolden i 2012. Det ville være mærkværdigt, hvis observationen i 2008 ikke også var fra dette område!

På det strandoverdrev, hvor Dansk Astragal (*Astragalus danicus*) senest er blevet fundet (1988), ca. 150 meter syd for P-pladsen, blev der under den forgæves eftersøgning af denne i Jylland sjældne art bl.a. noteret Hvid-Kløver, Alm. Syre (*Rumex acetosa*), Krybende Potentil (*Potentilla reptans*) og græsserne Alm. Hvene (*Agrostis capillaris*), Alm. Kamgræs (*Cynosurus cristatus*), Fløjlgræs (*Holcus lanatus*), Alm. Rapgræs (*Poa trivialis*) og Alm. Rajgræs.

Alm. Salturt (*Salicornia europaea*)

er vel mere kendt under sit andet navn: Kveller. I Danmark har vi 3 arter af Salturt. Udover den afbildede, Alm. Salturt, drejer det sig om Langakset Salturt (*Salicornia dolichostachya* ssp. *dolichostachya*), som efter Flora Nordica (2001) her i landet kun er kendt fra Fanø. Derimod er en anden underart, Vade-Salturt (*S. dolichostachya* ssp. *strictissima*), kendt fra en del steder i Danmark, bl.a. Vadehavet, Limfjorden, i Østjylland Als Odde og Alrø. Nu kan der tilføjes et 3. voksested: Kalø, hvor den f.eks. i det smukke strandengsparti syd for rigkæret var, om ikke talrig, da i et større antal. I et få m² stort areal voksede den sammen med Strandgåsefod (*Suaeda maritima*), Stilket Kilebæger (*Atriplex pedunculata*) og de to Hindeknæ-arter, Vinget- og Kødet Hindeknæ (*Spergularia media* & *S. salina*). Det bør lige tilføjes, at Rostrups Flora, 1947, af Salturt-arter kun nævner den afbildede.

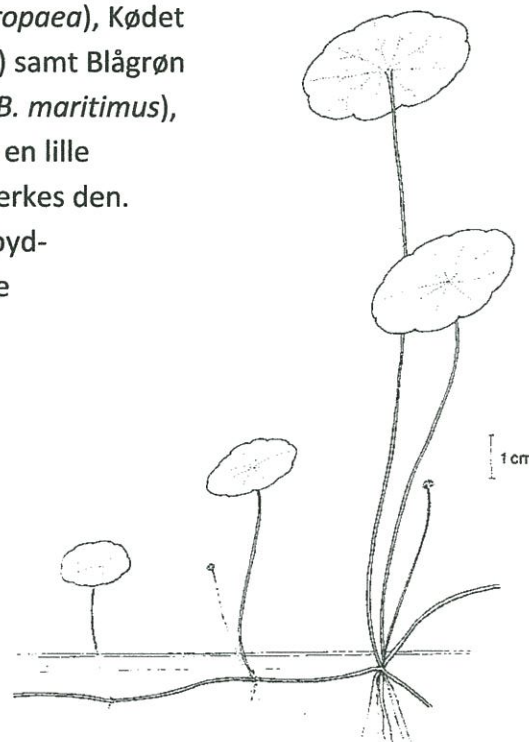

Strandenge

Ikke synderligt meget af Kaløs samlede areal består af strandenge. Såvel det største som det smukkeste ligger på højre side af dæmningen, længst mod sydvest og umiddelbart syd for rigkæret. Visse steder er området meget knoldet, og da knoldene ikke er stabile, er de ofte skyld i, at botaniseringen bliver besværliggjort og langsom. Det er naturligvis sent på sæsonen, før en del af planterne her med sikkerhed kan bestemmes. Dette gælder specielt for mælderne og salturterne. På denne sene årstid er det bl.a. de mange Jordbær-Kløver (*Trifolium fragiferum*) og Strand-Asters (*Aster tripolium*), der pryder området. Derudover er der arter som Harril (*Juncus gerardi*), Fjernakset Star (*Carex distans*), Kryb-Hvene (*Agrostis stolonifera*), Strand-Vejbred, Vade-Salturt (*Salicornia dolichostachya* ssp. *strictissima*) og Alm. Salturt (*S. europaea*), Kødet Hindeknæ (*Spergularia salina*) og Vingefrøet Hindeknæ (*S. media*) samt Blågrøn Kogleaks (*Bolboschoenus tabernaemontani*) og Strand-Kogleaks (*B. maritimus*), de to sidstnævnte især i kanten af en af renderne. Sandkryb er jo en lille uanselig plante, men når den optræder i mængde som her, bemærkes den.

Af mælder er fundet Tykbladet Mælde (*Atriplex glabriuscula*), Spydmælde (*A. hastata*), Melet Mælde (*A. triangularis*), Strand-Mælde samt Stilket Kilebæger (*A. pedunculata*), som i dag er overført til mælderne, uden dog at det danske navn er ændret.

På et strandengsområde på østsiden af dæmningen, ikke langt fra P-pladsen, har der meget overraskende og til stor undren i 2012 været anlagt en bålplads. Det er synd at sige, at bålpladsen var/er en pryd for øjet - og for strandengen. Det er meget uheldigt, at det finder sted, og det skæmmes i allerhøjeste grad et ganske pænt strandengsparti. Under besøg i april 2013 lå de sørgelige rester af træerne stadig på stedet.

Vandnavle (*Hydrocotyle vulgaris*)

er en undseelig art, med mindre den optræder i stort antal. Det er netop tilfældet i bl.a. rigkæret, hvor den er i selskab med andre "ydmyge" arter som Sump-Fladstjerne (*Stellaria alsine*), Sump-Forglemmigej (*Myosotis laxa* ssp. *caespitosa*), Kær-Snerre (*Galium palustre*) samt Alm. Firling (*Sagina procumbens*) og robuste arter som Blågrå Siv (*Juncus inflexus*), Vand-Skræppe (*Rumex hydrolapathum*), Bidende Ranunkel (*Ranunculus acris*) og Alm. Mjødurt (*Filipendula ulmaria*). Vandnavle tilhørte indtil for få år siden Skærmblostmfamilien, men er nu på grund af molekylære studier overført til Vedbendfamilien (Flora Nordica, vol. 6: 164). I øvrigt er den udbredt over hele landet, hyppigst i vest.

Vi håber, at det ikke bliver en årlig tilbagevendende begivenhed. Her og i bålpladsens umiddelbare nærhed vokser hundreder af Blågrøn Gåsefod (*Chenopodium glaucum*) sammen med Vingefrøet Hindeknæ, Udspærret Annelgræs (*Puccinellia distans*), Knæbøjlet Rævehale (*Alopecurus geniculatus*) samt få af såvel Strand-Kogleaks som Tudse-Siv (*Juncus bufonius*). At se så stor en koncentration af Blågrøn Gåsefod inden for få m² er et usædvanligt, men herligt syn. Spidshale (*Parapholis strigosa*), som tidligere er fundet i dette område, fandtes med besvær i 2012, hvorimod det trods langvarig eftersøgning ikke lykkedes os at finde Smalbladet Hareøre (*Bupleurum tenuissimum*). Strand-Tusindgylden (*Centaureum littorale* ssp. *littorale*), som i stort antal kan klæde en strandeng i rødt, fandtes her kun i beskedent omfang.

Rigkæret

Hele området nord for det lave jorddige nær Grevens Holm udgøres af rigkæret. Der kan vist ikke herske tvivl om, at kæret ikke ville eksistere, såfremt det ikke blev tilført ferskvand i form af trykvand fra de meget højere beliggende marker nord for engen. Den del af rigkæret, der ligger øst for dæmningen, umiddelbart syd for P-pladsen, er ikke ret stort og ikke nær så vådt og interessant som det, der ligger til højre for dæmningen; men der er alligevel set en hel del af de samme arter bl.a. de to altdominerende Star-arter, Toradet Star (*Carex disticha*) og Sylt-Star (*C. otrubae*). Derudover er der set Bidende Ranunkel (*Ranunculus acris*), som også er en af de dominante arter, Alm. Hønsetarm (*Cerastium fontanum* ssp. *fontanum* var. *vulgare*) og Håret Star (*Carex hirta*). To arter, Krybende Baldrian (*Valeriana sambucifolia* ssp. *procurrens*) og Kær-Svinemælk (*Sonchus palustris*), er også til stede her. Det er de til gengæld ikke i det store rigkær på den anden side af dæmningen.

Høj Sødgræs (*Glyceria maxima*)

Alle 4 arter af Sødgræs har vi fundet på Kalø. Høj Sødgræs kun et enkelt sted: i den sydlige dam, hvor den er dominerende i et ca. 25m² stort område. Af vore 3 andre sødgræs-arter er der "naturligvis" mest af Manna-Sødgræs (*Glyceria fluitans*). Det er der ikke noget overraskende ved, da den på landsplan er langt den almindeligste Sødgræs-art. Buttblomstret Sødgræs (*G. plicata*) og Tandet Sødgræs (*G. declinata*) har vi kun fundet i rigkæret. Tandet Sødgræs er uden tvivl vores sjældneste Sødgræs, efter Feltfloraen kun set i 27 af vore 57 botaniske distrikter og der var på Kalø kun et mindre antal af den i kanten af afvandsgrøften. I øvrigt er den især fundet i Jylland, men resultatet af Atlas Flora Danica vil muligvis give et fingerpeg om noget andet. Det skal tilføjes, at kreaturerne på Kalø med stor appetit æder løs af Høj Sødgræs.

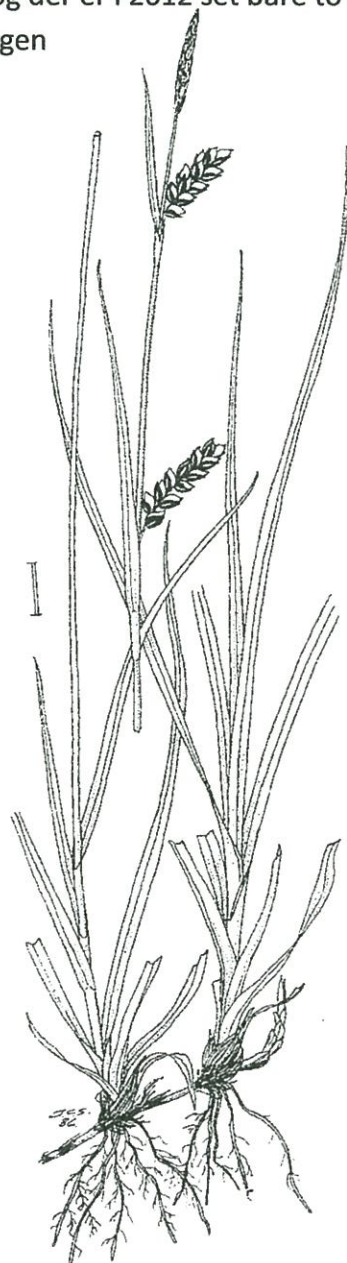
I den del af rigkæret, der ligger vest for dæmningen, umiddelbart efter leddet ved P-pladsen i nord og til afvandingsgrøften nær Grevens Holm, er der tidligt på året en kolossal forekomst af Toradet Star, mens tuerne af Sylt-Star er knapt så dominerende, men dog iøjnefaldende. Senere på året ses bl.a. Lyse-Siv (*Juncus effusus*), Lav Ranunkel (*Ranunculus repens*) og Bidende Ranunkel, Vand-Pileurt (*Persicaria amphibia*) og Sideskærm (*Berula erecta*). På vestsiden af afvandingsgrøften dukker der mange nye arter op, som ikke er på østsiden. Området strækker sig mod vest til skovbrynet, mod syd til det lave dige, der udgår fra den sydlige del af skovbrynet i Hestehave Skov og fortsætter næsten til dæmningen.

Der er tale om et særdeles interessant område, der rummer en spændende og værdifuld flora med en hel del arter, som ikke ses under enhver ekskursion. Her tænkes først og fremmest på de ca. 50 tuer af Festgræs (*Hierochloë odorata*) og lige så mange med Blågrå Siv (*Juncus inflexus*). Medens Festgræs er koncentreret til den del af engen, der ligger tæt på det lave jorddige, findes Blågrå Siv flere steder, såvel i rigkæret som i kanten af afvandingsgrøften.

Om foråret og i forsommeren er engen en festsymfoni af farver, hvilket især skyldes de mange gule kabbelejer (*Caltha palustris* ssp. *palustris*), de mange hvidlige Sumpkarse og lysviolet Engkarse. Kun i beskedent omfang ses Trævlekrone (*Lychnis flos-cuculi*), og der er i 2012 set bare to individer af Maj-Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis* ssp. *majalis*). Der er nok ingen tvivl om, at rigkæret tidligere har huset flere Maj-Gøgeurt. Af de mange andre arter herfra bør nævnes Smalbladet Kæruld (*Eriophorum angustifolium*) og Eng-Nellikerod (*Geum rivale*), af denne blot få. Af græsser bl.a. Knæbøjjet Rævehale, Eng-Rapgræs (*Poa pratensis* ssp. *pratensis*) og Alm. Rapgræs (*P. trivialis*) samt Manna-Sødgræs (*Glyceria fluitans*). Af starrer er der set 6 arter samt en variant: Hirse-Star (*Carex panicea*), Alm. Star (*Carex nigra* var. *nigra*), sammen med den tueformede variant, Knold-Star (*C. nigra* var. *recta*), Hare-Star (*Carex ovalis*), Håret Star (*Carex hirta*) og ikke mindst Toradet Star. Af Dueurt-arter er set ikke færre end fem: Dunet Dueurt (*Epilobium parviflorum*), Kær-Dueurt (*E. palustre*), Kantet-Dueurt (*E. tetragonum*), Kirtel-Dueurt (*E. adenocaulon*) og Lådden Dueurt. Af mere ydmyge arter Alm. Firling (*Sagina procumbens*), Kær-Snerre

Hirse-Star (*Carex panicea*)

Selvfølgelig har vi under vore mange besøg til Kalø i 2012 set adskillige arter, som ikke findes i de kilder, vi har haft til vores rådighed. Af de ca. 90 arter (excl. Mælkebøtter), drejer det sig bl.a. om Tag-Høgeskæg (*Crepis tectorum*), Gærde-Valmue (*Papaver dubium*), Tornet Salat (*Lactuca serriola*), Stinkende Storkenæb (*Geranium robertianum*), Eng-Svingel (*Festuca pratensis*), Maj-Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis* ssp. *majalis*) samt de to Jordbær-arter, Skov-Jordbær (*Fragaria vesca*) og Bakke-Jordbær (*F. viridis*).

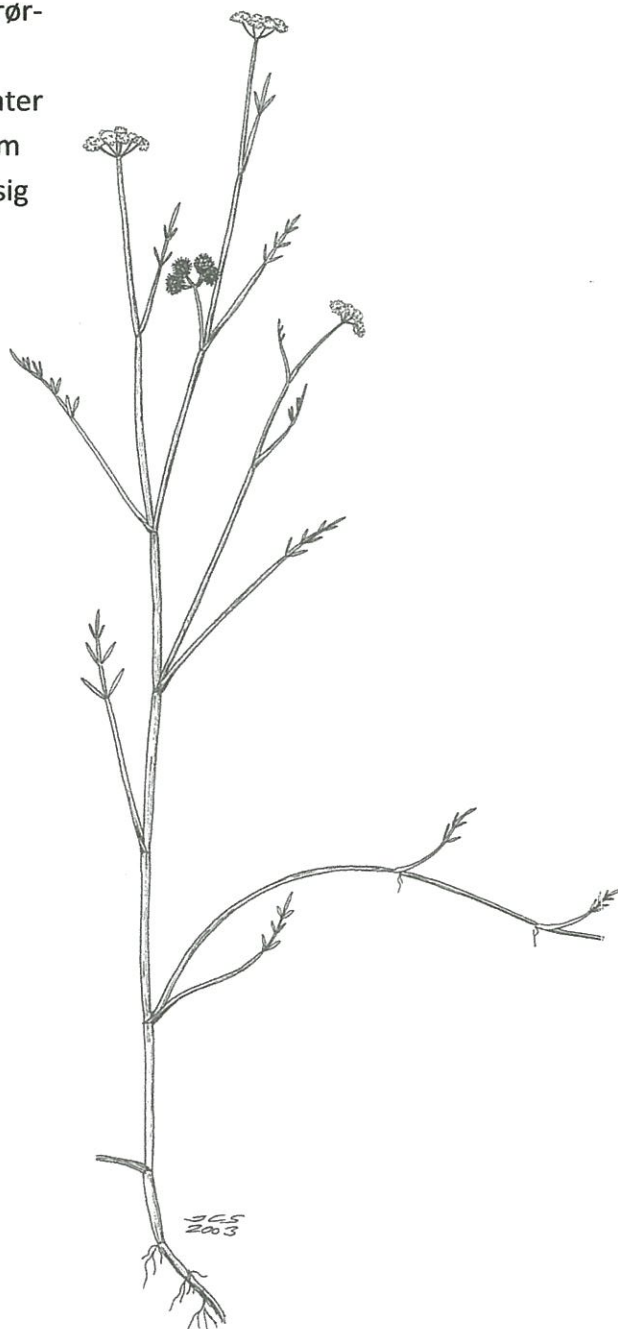
(*Galium palustre* ssp. *palustre*), Hjertegræs (*Briza media*) og Vandnavle (*Hydrocotyle vulgaris*). Lige så interessant rigkæret er om foråret og i sommermånederne, lige så trist er det om efteråret. Da er det de mørke farver, der dominerer, bl.a. de talløse henvisnende stængler af Kær-Tidsel (*Cirsium palustre*) og de forskellige græsarter. I blomst er dog stadigvæk Vand-Mynte (*Mentha aquatica*), Vand-Pileurt og Bidende Ranunkel.

Langs kreaturhegnet helt i vest er der på grænsen af rigkæret mod skovbrynet af Hestehave Skov arter som Stor Nælde (*Urtica dioica*), Gærde-Snerle (*Calystegia sepium*), Kær-Galtetand (*Stachys palustris*), Hjortetrøst (*Eupatorium cannabinum*), Skov-Burre (*Arctium nemorosum* ssp. *nemorosum*) og Kvan, Hulsvøb (*Chaerophyllum temulum*), Eng-Svingel (*Festuca pratensis*) og Stinkende Storkenæb (*Geranium robertianum*). De fleste individer af Kvan vokser dog i rørskovens vest for rigkæret.

Våde lokaliteter, det være sig strandenge, kær, enge, skrænter med trykvand osv., rummer oftest arter af Mælkebøtter, som ikke eller meget sjældent findes på tørre steder. Det drejer sig her om to arter: *Taraxacum cimbrium* og *T. gelertii*.

Vand-Klaseskærm (*Oenanthe fistulosa*)

Det var en dejlig oplevelse at se det store antal af Vand-Klaseskærm, som ikke har mange (kendte) voksesteder på Djursland. Vi mener (og tror), at Vand-Klaseskærm ikke har det så godt som tidligere. Årsagen kan i så fald kun være, at dens voksesteder, som f.eks. rørsumpe og andre fugtigbundslokaliteter som bl.a. enge og kær, er under forandring/forarmning. Som så mange gange tidligere er det nyttige redskab, "Fugle og Natur", taget i brug. Det viser med al tydelighed, at arten er trængt. Siden 1980 er Vand-Klaseskærm kun rapporteret fra 11 lokaliteter i landet, 6 på Sjælland og Falster, 1 på Fyn og 4 i Jylland. Dens nære slægtning, Billebo-Klaseskærm (*O. aquatica*) er set over 30 steder. På Kalø har vi kun set Vand-Klaseskærm i den mest sumpede del af rigkæret ved Grevens Holm bl.a. sammen med Sideskærm (*Berula erecta*), Tyndskulpet Brøndkarse (*Nasturtium microphyllum*), Blågrå Siv og Lyse-Siv (*Juncus inflexus* & *J. effusus*), Tigger-Ranunkel (*Ranunculus sceleratus*), Manna Sødgræs (*Glyceria fluitans*) og Butblomstret Sødgræs (*G. plicata*) samt Liden Andemad (*Lemna minor*).

Der skal ikke herske tvivl om, at artsrigdommen i rigkæret ikke tilnærmelsesvis når op på samme højde som i andre rigkær i regionen. Tilstedeværelsen af blot et par Trævlekrone og et tilsvarende antal Maj-Gøgeurt undrede os meget, indtil vi erfarede, at ikke blot rigkæret, men det meste af området, der indgår i ø-floraen, indtil for få år siden jævnligt er blevet gødsket. Det værste man kan gøre, i dette tilfælde med et rigkær, er at gødske. Det er fuldstændigt meningsløst, at det har kunnet finde sted; heldigvis er det nu en saga blot, erfarer vi. Men dets ophør betyder nødvendigvis ikke, at det vil resultere i en massiv indvandring af plantearter, som måske før gødskningen påbegyndtes, har været her. Vi ved heller ikke, om rigkæret tidligere har rummet andre rigkærarter som f.eks. Vibefedt (*Pinguicula vulgaris*), Vinget Perikon (*Hypericum tetrapterum*), Leverurt (*Parnassia palustris*), Kragefod (*Potentilla palustris*), Bukkeblad (*Menyanthes trifoliata*), Loppe-Star (*Carex pulicaris*) osv. Vi synes ikke, at det er for fantasifuldt at forestille sig, at nogle af de lige nævnte arter tidligere har været til stede. Men der er intet i de floralister, vi er kommet i besiddelse af, der tyder på, at rigkæret ofte er blevet besøgt. Havde blot en enkelt reference haft arter som f.eks. Vand-Klaseskærm, Festgræs og Smalbladet Kæruld med, ville vi opfatte det, som at rigkæret tidligere er blevet besøgt, idet det er tre markante arter, som ikke overses, og som vi kun har set i rigkæret. Årene fremover vil vise, om vegetationen på grund af gødskningen og/eller spildevandsudledningen har taget uoprettelig skade.

Overdrev

I smalle bræmmer langs den stenbelagte dæmning, oftest ikke bredere end ca. 1 meter og for størstepartens vedkommende på østsiden af dæmningen, vokser af tidlige overdrevsarter Vår-Gæslingeblomst (*Erophila verna*), Knold-Ranunkel, Kornet Stenbræk (*Saxifraga granulata*), Mark-

Forskelligfarvet Forglemmigej (*Myosotis discolor*)

har fået sit navn på grund af kronernes farve, som først er gule, dernæst violette og til sidst blå. Men den spottes gennemgående hurtigt på grund af, at der oftest på samme tid under blomstringen er kroner med forskellige farver samt på svikkelens krumme facon. Arten er, om ikke almindelig, da ret almindelig på bl.a. magre marker og overdrev. På Kalø har vi bl.a. set den på en SV-vendt, stejl skrænt lidt NØ for borgen, hvor den bl.a. vokser sammen med Vår-Vikke (*Vicia lathyroides*) og Smalbladet Vikke (*V. angustifolia* ssp. *angustifolia*), Femhannet Hønsetarm (*Cerastium semidecandrum*), Knold-Ranunkel (*Ranunculus bulbosus*), Vild Løg (*Allium vineale*) og Blød Hejre (*Bromus hordeaceus* ssp. *hordeaceus*).

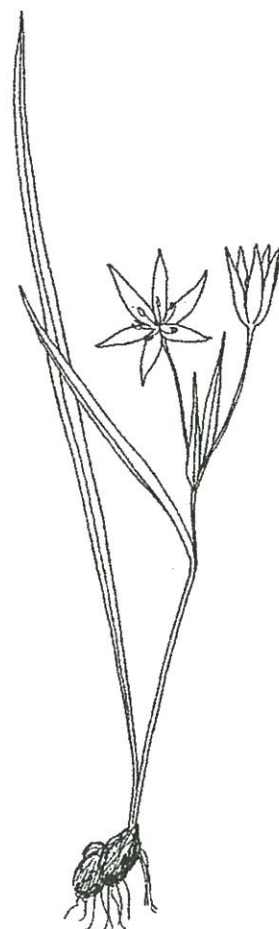
Frytle (*Luzula campestris*), Bidende Stenurt (*Sedum acre*), Alm. Rødknæ (*Rumex acetosella* ssp. *acetosella*) samt, ikke at forglemme, de anselige mængder af Vår-Vikke (*Vicia lathyroides*), som ofte er svære at spotte, men som mange steder på øen er talstærkt repræsenteret, flere steder et sjældent og enestående skue. Derudover Bleg Fuglegræs (*Stellaria pallida*), Fliget Vejbred (*Plantago coronopus*) og Lancet Vejbred (*P. lanceolata*), Håret Høgeurt (*Pilosella officinarum*) og få Alm. Knopurt (*Centaurea jacea*). Ved foden af og mellem de store sten, specielt på østsiden, vokser hist og her, ofte i små "puder", Dansk Kokleare (*Cochlearia danica*). Desuden flere arter af Mælkebøtte, blandt disse *Taraxacum brachyglossum*, som hører til sektionen Rødfrugtet Sand-Mælkebøtte (Sect. *Erythrosperma*). Godt og vel midtvejs til ruinen vokser mellem kampestenene desuden enkelte Bukketorn (*Lycium barbarum*) og Rynket Rose.

Besøger man i det tidlige forår det store, kuperede overdrev umiddelbart efter dæmningens afslutning i syd (i 2012 den 28. marts), er der ikke mange farver at se. I blomst er stort set kun Bleg Fuglegræs, Alm. Vorterod (*Ranunculus ficaria* ssp. *ficaria*), Vår-Gæslingeblomst og Tusindfryd (*Bellis perennis*). Men blot en måned senere og til et godt stykke hen i maj måned er det en hel anden og større oplevelse, idet overdrevet - ikke overraskende - har gennemgået en kolossal forandring. Der er nu kommet farver på. Her ses hundreder af den sjældne Eng-Guldstjerne (*Gagea pratensis*). Oftest vokser de få sammen, men ind imellem ses pæne kloner. Et enkelt sted taltes i 2012 en klon på over 50 planter.

Eng-Guldstjerne (*Gagea pratensis*)

Ikke færre end tre arter af Guldstjerne er fundet på Kalø. Alm. Guldstjerne (*G. lutea*) og Eng-Guldstjerne er begge bl.a. fundet på overdrevet umiddelbart efter ankomsten til selve Kalø, medens Hylster-Guldstjerne (*G. spathacea*) kun er fundet på Grevens Holm og kun fåtalligt.

Ifølge Dansk Feltflora (1981) er Eng-Guldstjerne hist og her på Bornholm, Falster og Møn, temmelig sjælden på Sjælland og Lolland, i øvrigt sjælden eller manglende i det øvrige Danmark. Feltfloraen oplyser desuden, at den kun er kendt fra tre jyske distrikter, hvoraf d. 11 er usikkert. Den er kendt fra såvel d. 22a som d. 22b. Kalø ligger som bekendt i d. 22a. Det relativt nye tiltag, som orienterer om stort set alt levende i vores natur: "Fugle og Natur", oplyser, at Eng-Guldstjerne i perioden 1998-2012 i Jylland kun er set ved Dragsmur på Mols, og ved Stavsøre på Helgenæs har Erik Hammer fundet den i stort tal. Desuden er den fundet ved Barmer nær Nibe, så med Kalø-fundet, som ikke er helt nyt, kendes den nu fra 4 områder i Jylland. Sidste: under et tidligt maj-besøg 2013 besøgte Erik Hammer og Leo Bødker Kjeldsen igen Kalø og skønnede, at antallet af planter skulle tælles i "tusinder".

ovina), Alm. Guldstjerne (*Gagea lutea*) og der er flere, nu store og flotte populationer af Alm. Vorterod. Når Kornet Stenbræk lidt senere er fremme, er området et særdeles smukt syn klædt i gult, hvidt og især rødt på grund af de enorme mængder af Engelskræs (*Armeria maritima* s. lat.). Skønnere skue ses sjældent. Udover disse arter er der Smalbladet Vikke (*Vicia angustifolia* ssp. *angustifolia*). Af græsser ses "naturligvis" Fåre-Svingel, Blød Hejre (*Bromus hordeaceus* ssp. *hordeaceus*) og Rød Svingel (*Festuca rubra* ssp. *rubra*).

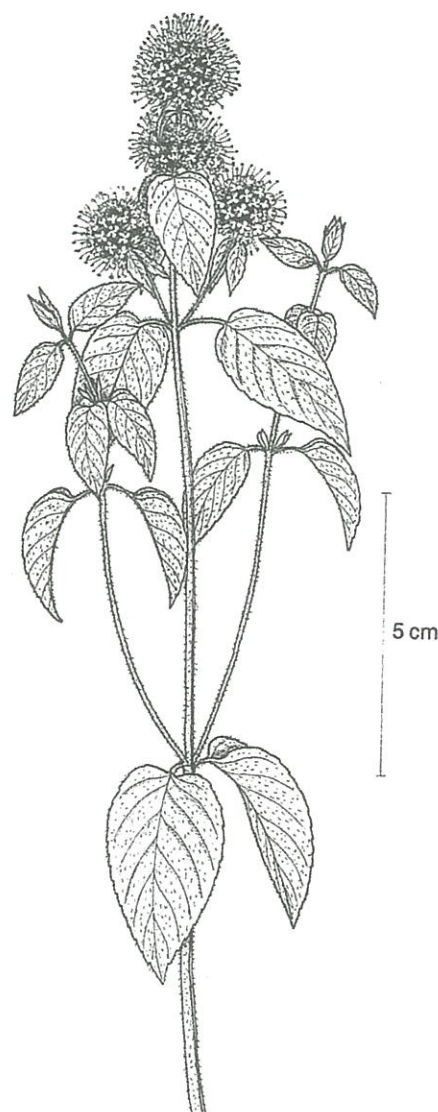
Ved højsommertid, når disse herlige arter er afblomstrede, er overdrevet ganske farveløst og med en kompakt vegetation, sandsynligvis på grund af gødskning. Denne mishandling af et overdrev er helt uacceptabel. De fleste blomstrende arter er nu gule. Mest er der af Høst-Borst (*Leontodon autumnale*) og Alm. Kongepen (*Hypochoeris radicata*). Desuden Hvas Randfrø (*Torilis japonica*), Græsbladet Fladstjerne (*Stellaria graminea*), Hybrid-Snerre (*Galium mollugo* x *verum*), som ses mange steder på øen, samt Alm. Rødknæ (*Rumex acetosella* ssp. *acetosella*), Ager-Tidsel og Bugtet Kløver (*Trifolium medium*). Af græsser nu Alm. Kvik (*Elytrigia repens*), Alm. Hvene og Eng-Rottehale (*Phleum pratense*).

Vandhuller og damme

Der er fire ferske vandhuller på Kalø. Alle fire ligger på selve Kalø. To af disse, de største, som vel kan benævnes damme, ligger øst for borggruinen. De er, som tidligere omtalt, resterne af et større voldgravssystem, som man på et eller andet tidspunkt har fyldt op, så der i dag kun ligger disse to, langstrakte damme. Mellem dammene menes en vindebro at have været. De to dammes vegetation er forbavsende forskellig, i hvert tilfælde når der fokuseres på de dominerende arter.

Vand-Mynte (*Mentha aquatica*)

er en af vore mest aromatiske planter. Den er, med undtagelse af områder i Vestjylland, såre almindelig overalt, hvor der er egnede levesteder for den: rørsumpe, grøfter, vandløb, kær, enge osv. På Kalø vokser Vand-Mynte bl.a. i en kort grøft i kanten af en strandeng, godt 200 meter sydvest for P-pladsen, sammen med Sideskærm (*Berula erecta*), Manna-Sødgræs (*Glyceria fluitans*), Tigger-Ranunkel (*Ranunculus sceleratus*), Tykbladet Ærenpris (*Veronica beccabunga*) og Sylt-Star (*Carex otrubae*). Vand-Mynte har på grund af sit indhold af bl.a. æteriske olier, været brugt til mangt og meget, f.eks. til te, kryddersnaps, salve (roden), mod oppustethed osv. osv.

Den sydligste dam, som er lidt mindre end den nordfor liggende, har en størrelse på ca. 1500m². Ud over den meget dominerende Høj Sødgræs (*Glyceria maxima*) vokser der stort set kun planter i

Katteurt (*Nepeta cataria*)

Denne smukke, men besynderlige plante, der både tiltrækker - og skræmmer - visse dyr fra vid og sans, er omtalt i ø-floraen vedrørende Mejlø i Lillestrand (Løjtnant, Tranberg & Wessberg (1994). Her blev det oplyst, at Katteurt var en ekstrem sjælden plante, og at den på det tidspunkt stort set kun fandtes på Mejlø og ved Kalø Borgruin. Efter at ø-floraen om Mejlø var færdiggjort, blev den i adskillige år forsøgt genfundet på øen, men uden positivt resultat. Katteurts drastiske deroute fra den danske flora skal kortfattet belyses her.

Lange **1864**: især omkring Byer, men sporadisk. Rostrups Flora **1943**: hist og her. Rostrups Flora **1947**: tidligere ikke sjælden, nu i forsvinden. Dansk Feltflora **1981**: meget sjælden og i forsvinden. Mærkværdigt nok angives den i Dansk Feltflora som fundet i 3 nye distrikter: 13b, 14 og 38!

Det er desværre en kendsgerning, at bestanden ved Kalø Borgruin tilsyneladende er den sidste i Danmark; men til alt held er der afdjort intet, der peger på, at den også her er på vej ud af vores flora, tværtimod. Vi har begge været ved ruinen mange gange og hver gang set Katteurt. Hvad årsagen til, at den i 2012 fandtes i 100-vis, måske 1000-vis, og at den det sted, der var flest, nærmest var "tæppe-dannende", er umuligt at vide. Men en utrolig positiv oplevelse. Vi kan kun håbe, at den her holder stand i mangfoldige år.

De fleste andre såkaldte levende fortidsminder fra sydskrænten er: Farve-Reseda (*Reseda luteola*), Bulmeurt (*Hyo-scyamus niger*), Skarntyde (*Conium maculatum*), Rød Tandbæger (*Ballota nigra* ssp. *nigra*), Hundetunge (*Cynoglossum officinale*), Alm. Katost (*Malva sylvestris*), Gærde-Kartebolle (*Dipsacus fullonum*), Alm. Hjertespannd (*Leonurus cardiaca*), River (*Asperugo procumbens*), Mørk Kongelys (*Verbascum nigrum*) og få andre.

Af almindelige arter fra samme område som Katteurts kan bl.a. nævnes: Gul Snerre (*Galium verum* ssp. *verum*), Humle-Sneglebælg (*Medicago lupulina*), Korbær (*Rubus caesius*), Tornet Salat (*Lactuca serriola*), Ru Svinemælk (*Sonchus asper*) og Alm. Kvik (*Elytrigia repens* ssp. *repens*).

En dugfrisk orientering om Katteurt: Har vokset på indersiden af havdiget ved Avedøre Holme i mindst 30 år, incl. 2012 (Finn Skovgaard in litt. november 2012).

kanten af – og på bredden af dammen. Af de mange andre udprægede vandplante-arter heri kan nævnes Sideskærm, Tykbladet Ærenpris (*Veronica beccabunga*), Bredbladet Dunhammer (*Typha latifolia*), Vand-Pileurt, Tyndskulpet Brøndkarse, som på øen findes i alle vandhuller med ferskvand, Vejbred-Skeblad (*Alisma plantago-aquatica*) og Alm. Skjolddrager (*Scutellaria galericulata*). Af Dueurt-arter er set Lådden Dueurt, Dunet Dueurt og Kær-Dueurt. Af starer Blære-Star (*Carex vesicaria*), Knippe-Star (*C. pseudocyperus*), Toradet Star, Alm. Star med dens variant og Sylt-Star, af græsser udover Høj Sødgræs og Manna-Sødgræs, Mose-Bunke (*Deschampsia caespitosa*) og Knæbøjet Rævehale og af Siv-arter Lyse-Siv og Blågrå Siv.

Den anden dam, den nordligste, som på bredden er ganske ujævn, domineres af de to iøjnefaldende arter, Bredbladet Dunhammer og Vand-Skræppe (*Rumex hydrolapathum*). Det er ganske tydeligt, at Vand-Skræppe ikke står øverst på kreaturernes spiseseddel. Heller ikke Blågrøn Kogleaks og Bredbladet Dunhammer har de smag for.

Af de relativt mange arter herfra skal blot nævnes nogle få, bl.a. Liden Andemad (*Lemna minor*) og Kors-Andemad (*L. trisulca*), Sværtevæld (*Lycopus europaeus*), Engkarse (*Cardamine pratensis* ssp. *pratensis*) og Alm. Sumpstrå (*Eleocharis palustris* ssp. *vulgaris*). Mange af de arter, der vokser i den sydlige dam, er også til stede her; men der er adskillige, som ikke er fundet i den sydlige dam, trods den kendsgerning, at afstanden mellem vandhullerne er få meter. Det drejer sig bl.a. om Billebo-Klaseskærm (*Oenanthe aquatica*), Fladtrykt Kogleaks (*Blysmus compressus*), Smalbladet Ærenpris (*Veronica scutellata*), Stiv Star (*Carex elata*), Liden Siv (*Juncus bulbosus*) samt Tråd-Siv (*J. filiformis*). På den relativt sumpede bred fandtes i efteråret Rød Gåsefod, som ellers kun er set fåtalligt i kanten af rigkæret i vest.

Det 3. og 4. vandhul ligger lige nord for ruinen, de er små og kun temporært vandfyldte. De rummer under ét arter som Alm. Sumpstrå, Knippe-Star, Blågrøn Kogleaks, Vejbred-Skeblad, Tigger-Ranunkel, Nedbøjet Ranunkel og Lav Ranunkel, Lyse-Siv, Tyndskulpet Brøndkarse og Kugle-Pindsvineknop (*Sparganium erectum* ssp. *oocarpum*) samt Tykbladet Ærenpris og Lancet-Ærenpris (*Veronica anagallis-aquatica*).

Krybhvene (*Agrostis stolonifera*)

er en yderst almindelig plante overalt i landet, på enge, strandenge og mange andre biotoper, blot der er fugtigt. På Kalø er den bl.a. i den del af rigkæret, der ligger lige vest for dæmningen sammen med andre vådbundsarter som Gul Fladbælg (*Lathyrus pratensis*), Rød-Kløver (*Trifolium pratense*), Alm. Sumpstrå (*Eleocharis palustris* ssp. *pratensis*), Engkarse (*Cardamine pratensis* ssp. *pratensis*) og Kær-Tidsel (*Cirsium palustris*). Læg venligst mærke til artsnavnene: *pratensis*, *pratense*, *palustris*.

Krat

For ikke mange år siden var der adskillige træer ved nordsiden af borgen, nogle endog gamle; men næsten alle blev for ikke mange år siden fældet, velsagtens for at turister på lang afstand (fra P-pladsen) skulle kunne se hele omridset af borgen, anden forklaring er der vel ikke. Tilbage på hele øen er nu kun 4-5 større træer på toppen af en bakke nordøst for borgen, bl.a. Kræge (*Prunus domestica* ssp. *insititia*). De øvrige vedvækster udgøres af buske, især af Slåen (*P. spinosa*), som flere steder danner krat, hvis udstrækning dog i de fleste tilfælde er beskeden.

Dog er der et sted på øen, hvor der stadig er krat af et betydeligt omfang, et endog særdeles tæt krat, hvor der kun ganske få steder gives mulighed for at se, hvad det gemmer af planter. Det er

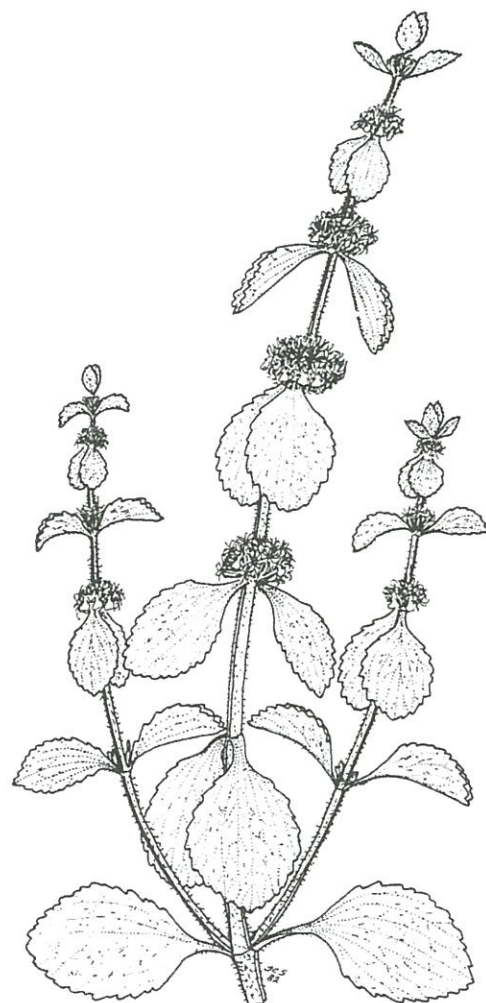
Kransburre (*Marrubium vulgare*)

var (er?) en af vore allersjældneste planter. Den første, der gjorde opmærksom på plantens tilstedeværelse på Kalø, var Kølpin Ravn, som skrev referatet fra Dansk Botanisk Forenings Højsommer-ekskursion til Kalø i juni 1903. Listen er desværre kort, men blandt de arter, der blev nævnt, var Kransburre.

I 1924 var Naturhistorisk Forening for Jylland på Kalø, ligeledes i juni måned. Det var sidste gang, at Kransburre blev set på øen.

Hvis den stadig er i landet, må det være på Eskilsø i Roskilde Fjord. Oplysningen om dens eksistens på fjordøen stammer fra en folder for turister, der overvejer at besøge Eskilsø. Da den er opdateret januar 2011, skulle man formode, at nogen ved, at Kransburre stadig er på denne ø. Men hvis denne folder ikke er redigeret i mange år, er der naturligvis oplysninger, som ikke mere har sin rigtighed. To meget erfarne botanikere har været på øen i hhv. 1980'erne og i 2012. De ville ikke have overset den, så vi må efter alt at dømme se i øjnene, at den er ude af den danske, vilde flora. Ærgerligt. Vi må nok også erkende, at det er mangel på konkret viden, når der på "Nettet" om Kransburre kan læses, at ...den herhjemme ikke almindelige ukrudtsplante kan af og til findes vildtvoksende i Danmark.... eller...af og til kan man finde den middelalderlige lægeplante i naturen... Hvorfra stammer disse oplysninger mon? Vi kunne godt tænke os at besøge blot et af stederne, ikke i klosterhaven i Øm, men i den danske natur.

Årsagen til, at Kransburre ikke mere findes på Kalø, er ikke godt at vide. Men såfremt dens voksested/voksesteder dengang var den sydeksponerede skrænt, kunne man mistænke, at tilgroning var årsag til dens forsvinden. Men det kan vel også tænkes, at det sted, den voksede, forsvandt i havet. Der er jo altid blevet gnavet af skrænten!

naturligvis krattet på den stejle skrænt ved sydsiden af ruinen, der tænkes på. Med den tæthed krattet har, er der kun lys for urtevegetation få steder, og ved sydkysten er det stort set kun i kanten af krattet. Fra borgsiden er det nogle steder med møje og besvær muligt at komme ned til minimale dele af krattet, som for en stor dels vedkommende mest består af gamle og kummerlige Slåen, hist og her med et islæt af roser, hyld og hvidtjørn, som tilsammen danner et effektivt skjold mod besøgende = vel mest botanikere. Krattet er absolut ingen pryd.

På åbne steder er der masser af vegetation, men lader man uhæmmet Slåen brede sig østover, hvor de mange levende fortidsminder gror, kvæles disse, og en af Danmarks allerfineste lokaliteter med disse unikke planter forsvinder. Det er måske her, at nogle ressourcer skal bruges for at "tæmme" de tornede og uskønne vækster.

Vi synes, at det er bekymrende, og at det må være meget magtpåliggende, at der hurtigst muligt bliver taget hånd om krattet. Om det var krattets ekspansion, der for mange år siden var årsag til den nu meget sjældne Kransburrens skæbne, er ikke godt at vide. Den er desværre ikke set i knap 100 år, sidst i 1924.

Umiddelbart vest for den nordlige dam danner nogle få buske og små træer tilsammen et meget lille og diffust krat. Her eller ganske nær krattet er set Benved (*Euonymus europaeus*), Alm. Hyld (*Sambucus nigra*), Alm. Hvidtjørn (*Crataegus laevigata*) og Glat Hunde-Rose (*Rosa canina* ssp. *canina*). Af urter bl.a. de allertidligste arter som Vår-Vikke, Roset-Springklap (*Cardamine hirsuta*), Knold-Ranunkel og Bleg Fuglegræs. Senere er det almindeligheder som Ager-Tidsel, Hulsvøb, Enårig Rapgræs (*Poa annua*), Feber-Nellikerod (*Geum urbanum*), Krybende Potentil, Alm. Knopurt (*Centaurea jacea*) og Tveskægget Ærenpris (*Veronica chamaedrys*). Derudover vokser der Hundetunge, som vel i store dele af landet er relativ sjælden, men som på Kalø er talrig ved og omkring ruinen samt på de fleste af øens strandvolde.

Bulmeurt (*Hyoscyamus niger*)

Der er arter, som altid skaber glæde, når de findes. Bulmeurt er en af dem, for den er ikke helt almindelig, hverken af udseende eller forekomst. Andre planter, der vokser på Kalø, behøver ikke nødvendigvis at høre til "de levende fortidsminder" for at være interessante. Det drejer sig bl.a. om arter som Blågrå Siv (*Juncus inflexus*), Hjertegræs (*Briza media*), Vår-Vikke (*Vicia lathyroides*), Vand-Klaseskærm (*Oenanthe fistulosa*), Vild Hør (*Linum catharticum*), Hylster-Guldstjerne (*Gagea spathacea*), Desmerurt (*Adoxa moschatellina*) og Bakke-Jordbær (*Fragaria viridis*), for blot at nævne en lille del af disse relativt mange, spændende arter.

Bulmeurt vokser på sydskrænten og på de to strandvolde ved hhv. østkysten og vestkysten. Der er overhovedet ingen tvivl om, at dens hyppighed i Danmark er aftagende. Interessant er det, at den ofte ses på tomter efter nedrevne bygninger. Dens frø er kendt for at kunne ligge i hvile i rigtig mange år.

Lidt NV for borgens NV-lige hjørne ligger et uigennemtrængeligt krat, mest bestående af Slåen. Det er stort set kun i kanten af krattet, at der er vegetation. Her træffes som det eneste sted på øen typiske skovplanter som Lund-Rapgræs (*Poa nemorosa*), Skov-Galtetand (*Stachys sylvatica*), Tveskægget Ærenpris, Feber-Nellikerod, Glat Dueurt (*Epilobium montanum*), Stinkende Storkenæb, Skov-Burre (*Arctium nemorosum* ssp. *nemorosum*) og Haremad (*Lapsana communis*). De 2 førstnævnte er kun fundet på denne lokalitet.

Udover disse typiske skov-arter vokser der tillige Humle-Sneglebælg, Hjertegræs (få), Hvid Snerre (*Galium mollugo*) samt de to meget almindelige Tidsel-arter, Ager- Tidsel og Horse-Tidsel (*Cirsium vulgare*).

Den snævre lavning og de to stejle skrænter her ville være dækket af vedvækster, dersom de ikke jævnligt blev fjernet. Alt tyder på, at der er benyttet en buskrydder; men der er velsagtens intet alternativ. På toppen af den østvendte skrænt blev der i et diffust krat meget overraskende fundet Lådden Perikon (*Hypericum hirsutum*), der her vokser sammen med Prikbladet Perikon (*H. perforatum*) og Bakke-Jordbær (*Fragaria viridis*). I umiddelbar nærhed af krattet gror bl.a. Bugtet Kløver, Alm. Brunelle (*Prunella vulgaris*), Skov-Stilkaks (*Brachypodium sylvaticum*), Mellembrodt Star og Skov-Burre.

Vegetationen ved borgruinen

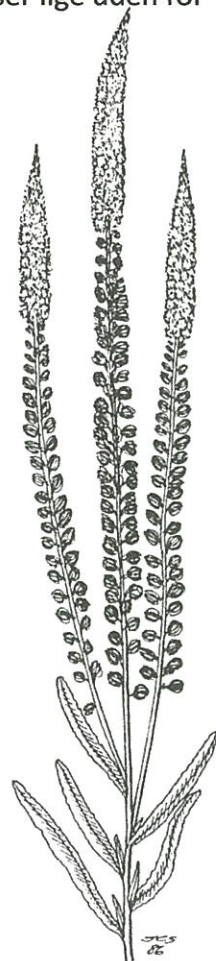
Med de talrige besøgende ved ruinen er det overraskende, at der tilsyneladende kun findes ganske få plantearter, som måske er kommet hertil med mennesker. Det kunne være Fingerbøl og Døvnælde, som kun er fundet inden for murene, samt Segl-Sneglebælg, som vokser lige uden for østmuren. Udover disse tre, er der inden for ruinens mure kun set arter, som findes flere andre steder på Kalø, og langt de fleste er overalt i Danmark

Farve-Reseda (*Reseda luteola*)

er i Middelalderen oprindeligt indført som farveplante. Måske dyrkes den stadig i haver for at skulle bruges til farvning af tekstiler?

I en informationsfolder udgivet af Vordingborg Kommune optræder en del planter, som man ikke umiddelbart tænker på, når det drejer sig om "levende fortidsminder". Det er bl.a. arter som Alm. Hyld (*Sambucus nigra*), Marts-Viol (*Viola odorata*), Cikorie (*Cichorium intybus*) og Stor Nælde (*Urtica dioica*), det drejer sig om. Tælles disse og andre, der nævnes som fortidsminder, med, rummer Kalø over 20 arter.

På Kalø har vi kun set Farve-Reseda på sydskrænten, og kun i et mindre antal længst mod øst.

meget almindelige. Her skal blot nævnes nogle få, som ikke tidligere er nævnt i ø-floraen: Alm. Røllike (*Achillea millefolium*), Burre-Snerre (*Galium aparine*), Lancet-Vejbred (*Plantago lanceolata*) og Vild Kørvel (*Anthriscus sylvestris*), af græsser bl.a. Alm. Hundegræs (*Dactylis glomerata*) og Alm. Draphavre (*Arrhenatherum elatior*). Af mindre almindelige arter er blot fundet Sød Astragal og Mellembrudt Star. Af vedarter udelukkende små og kummerlige Alm. Hyld og Engriflet Hvidtjørn (*Crataegus monogyna*). Alm. Vedbend, som visse steder på sydskrænten er enerådende, er også indenfor murene.

Ved soklen på nordsiden er der medio april set arter som Vedbend-Ærenpris (*Veronica hederifolia* ssp. *hederifolia*), Krybende Potentil, Gærde-Kørvel, Bleg Fuglegræs, Bidende Stenurt samt Hundetunge, som stort set overalt på borgområdet er en karakterplante. Derudover er der en anden plante, der optræder i et forbløffende stort antal. Det drejer sig om Gærde-Kørvel, som måske er i tilbagegang (Flora Nordica 2010). På kortet fra Fugle & Natur er den i tidsrummet 2002-2010 kun set på 6 lokaliteter i Danmark, alle kystnære. I Norden er den, i parentes bemærket, kun set i Skåne samt på Øland og Gotland.

Ved soklen på sydsiden er der "naturligvis" arter, som ikke findes på nordsiden. Det er bl.a. nogle af vore tidligst blomstrende som Tandfri Vårsalat (*Valerianella locusta*) og Løgkarse (*Alliaria petiolata*) samt senere på året bl.a. Mørk Kongelys (*Verbascum nigrum*), Alm. Hjertespad (*Leonurus cardiaca*) og Almindelig Knopurt samt Rød Tandbæger (*Ballota nigra* ssp. *nigra*). Noget forbløffende er forekomsten af Katteurt, som vi tidligere kun har set på selve skrænten. Den har velsagtens haft et/nogle gode år?

Ved foden af den østvendte mur er Mørk Kongelys og Løgkarse også at finde; derudover bl.a. Skov-Burre og Korbær samt Alm. Hundegræs. Af vedvækster Alm. Hyld, Skov-Elm (*Ulmus glabra*), Slåen og Benved.

Lancet-Vejbred (*Plantago lanceolata*)

er overalt i Danmark en meget almindelig art, også på Kalø. Et af dens voksesteder er den soleksponeerede sydskrænt. Et andet sted, på strandvolden øst for ruinen, vokser den sammen med Humle-Sneglebælg (*Medicago lupulina*), Strand-Kamille (*Tripleurospermum maritimum* ssp. *maritimum*), Alm. Hønsetarm (*Cerastium fontanum* ssp. *fontanum* var. *vulgare*), Alm. Syre (*Rumex acetosa*), Alm. Røllike (*Achillea millefolium*), Alm. Katost (*Malva moschata*) og Gul Snerre (*Galium verum* ssp. *verum*).

Den sydeksponerede skrænt

er i botanisk henseende et kapitel for sig. Trods den kendsgerning, at en stor del af skrænten, specielt i vest, er bevokset med et tæt og utilgængeligt krat, rummer den i de åbne områder mange og meget interessante plantearter, såvel sjældne som relativt sjældne.

Skrænten er mange steder særdeles stejl og kan kun med besvær forceres, såvel oppe fra som nede fra, hvilket naturligvis er glædeligt, da slitagen fra turister derfor er minimal.

Om foråret, medens de flerårige arter stadig fører en forholdsvis anonym tilværelse, er det arter som Alm. Vorterod, Marts-Viol (*Viola odorata*), Bleg Fuglegræs, Alm. Guldstjerne (*Gagea lutea*), Dunet Vejbred (*Plantago media*), Hulkravet Kodriver (*Primula veris*), Roset Springklap, Vår-Vikke, Knold-Ranunkel (*Ranunculus bulbosus*) og Vår-Brandbæger (*Senecio vernalis*), der giver skrænten farver; medvirkende til dette er også mælkebøtterne. Dog er der ikke særligt mange. Set er bl.a. *Taraxacum boeckmanii*, som hører til i sektion Krogfliget Mælkebøtte, *T. rhodopodum* og *T. ancistrolobum*, der begge er i sektion Fandens Mælkebøtte og *T. lacistophyllum*, der repræsenterer sektion Rødfrugtet Sand-Mælkebøtte. Dunet Vejbred blev her i 2012 optalt til ca. 20 individer.

Af de øvrige arter skal først og fremmest nævnes Gærde-Kørvel i et stort og imponerende antal, som sjældent set, Bakke-Jordbær (*Fragaria viridis*), som ikke tidligere er set på øen, Alm. Hjertespad, Rød Tandbæger, Skarntyde (*Conium maculatum*), Bakketidsel (*Carlina vulgaris*) og Farve- (*Reseda luteola*), de to sidstnævnte i moderat antal. Derforuden Blågrøn Star (*Carex flacca*) og Skov-Stilkaks, som specielt i et mange kvadratmeterstort område er totalt dominerende

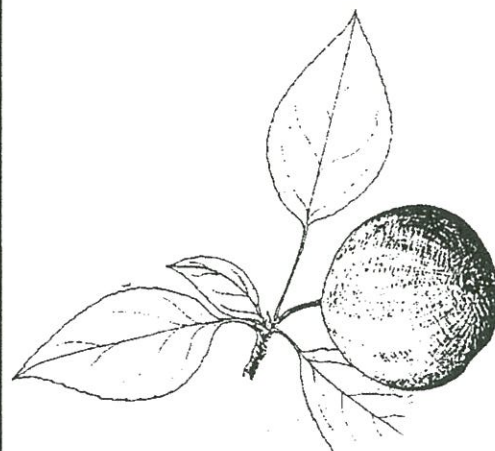
Kræge (*Prunus domestica* ssp. *insititia*)

findes sjældent som vildtvoksende, ikke blot i Danmark, men i hele Skandinavien. Ofte ses den forvildet, men langt de fleste "kræger" bliver fundet i de hegn, de engang er blevet plantet i. Lange skriver (1864), at ...Kræge er en vest- og sydeuropæer, hvor den så vidt vides stadig har betydning for befolkningen... Dens frugter har ved modenhed en fortræffelig smag, men frugtsætningen er oftest ringe.

Kræge blev fundet første gang på Kalø i 1983 af (EWe), Peter Wind så den under sin inventering (AFD) i perioden 1997-2005, og Gunnar Birkebæk har i 2012 fundet de sørgelige rester af den, dens stødsrud i det NØ-lige hjørne af den tørre voldgrav ved ruinen, ikke langt fra brønden. Han beskriver Krægen som busklignende med flere lodrette stammer, der tilsammen udgør et lille krat. Under mos-inventering i april 2013 blev arten set af os.

I starten af 1990'erne fældede skovarbejderne det gamle træ. Herefter blev der sat en lille indhegning om stubben. I 2012 er indhegningen stadig intakt.

De fleste planter/træer har hyppigt flere navne, ofte dialektiske. Det har Kræge naturligvis også. Tre af dens andre navne er Krægeblomme, Svineblomme og Havreblomme, de to sidste uvist af hvilken grund (Lange, 1960: 363).

løjnefaldende var det, i parentes bemærket, under en af højsommerekskursionerne at se nogle af skræntens mange arter i tydelige, men formodentlig tilfældige zoner. Fra øst mod vest således: først Gærde-Kartebolle (*Dipsacus fullonum*), derefter Skarntyde iblandet et par individer af Farve-Reseda efterfulgt af Alm. Katost (*Malva sylvestris*), dernæst Bleggul Snerre (*Galium x pomericanum*) og sluttelig Mørk Kongelys iblandet mange Fladstrået Rapgræs (*Poa compressa*) og Mellembrudt Star (*Carex guestphalia*) sammen med få Kortkronet Gedeskæg (*Tragopogon pratensis* ssp. *minor*). De fleste af de nys nævnte arter var i 2012 kraftige og meget markante, måske på grund af den megen nedbør.

Af de indtil nu ikke nævnte arter fra skrænten kan i flæng nævnes Vild Kørvel, Tveskægget Ærenpris, Gærde-Valmue (*Papaver dubium*), Eng-Brandbæger (*Senecio jacobaea*) som det eneste sted på øen, samt Krybende Potentil, Gul Snerre og Canadisk Bakkestjerne (*Conyza canadensis*), og i et mindre område dominans af Håret Høgeurt. Af vedplanter findes Engriflet og Alm. Hvidtjørn, Blågrøn Rose (*Rosa dumalis* ssp. *dumalis*), Glat Hunde-Rose og Håret Hunde-Rose (*R. canina* ssp. *dumetorum*) og - heldigvis - kun et par Rynket Rose samt nogle kummerlige Alm. Hyld. Meget overraskende har fundet af Kugle-Museurt (*Filago vulgaris*) og Ager-Museurt (*F. arvensis*) været. Mon ikke disse to er nogle af de arter, der sidst er kommet til skrænten – og i det hele taget til øen. Hvordan er ikke godt at vide. Men lidt malurt i bægeret er måske uundgåeligt. Under et af vore sidste.

Skarntyde (*Conium maculatum*)

er tilsyneladende under udbredelse i Danmark. Den menes at være indført med munkene i Middealderen og brugt til forskellige formål.

Skarntyde hører til skærmblostmfamilien og er som flere andre fra denne familie giftig; men hvem, barn som voksen, vil sætte tænderne i den. Den lugter fælt, lidt museagtigt, og den smager vel rædselsfuldt. Planten indeholder giftstoffet coniin.

Skarntyde er en af de mest omtalte plantearter i Verden, da historien beretter, at grækeren Sokrates måtte tømme et bæger med plantens dødelige saft. Om det var en hurtig og/eller smertefuld død, vides vist ikke. Skarntyde kan kun forveksles med en anden art fra samme familie, som også er giftig, vist lige så giftig: Hundepersille (*Aethusa cynapium* s.lat.). I modsætning til de fleste andre "levende fortidsminder" på Kalø er Skarntyde kun fundet på Sydskrænten.

Besøg i 2012 og besøget i 2013 havde der i netop det område, de to Museurt-arter blev set, været friske skred, så tiden må vise, om det blot var en kortvarig visit. Hvor skrænten i sydøst hurtigt bliver lavere, vokser der masser af Alm. Knopurt og Gærde-Kartebolle, Finbladet Rødknæ (*Rumex acetosella* ssp. *tenuifolius*), Tornet Salat (*Lactuca serriola*) og Strand-Kamille. Derudover almindeligheder som Lancet-Vejbred, Alm. Brandbæger, Alm. Svinemælk (*Sonchus oleraceus*) og Ru Svinemælk (*S. asper*), af græsser Blød Hejre, Rød Svingel og Alm. Hundegræs. Et par Hundetunge er også til stede her. Af vedvækster Rynket Rose og Glat Hunde-Rose.

De øvrige skrænter

På den østvendte skrænt ned mod det nordlige vandhul vokser "dagligdags" arter som Høst-Borst, Horse-Tidsel og Ager-Tidsel samt Alm. Kamgræs, som alle er meget almindelig på øen. Derudover to arter, som ikke alle steder er blandt de mest sette, nemlig Mark-Krageklo og Alm. Agermåne (*Agri- monia eupatoria*). Af buske kun Engriflet Hvidtjorn og Alm. Hyld.

På en - i relation til ruinen - hhv. SV-vendt og NV-vendt skrænt - er der to ret stejle og korte skrænter. Begge taget under ét vokser her bl.a. Marts-Viol, Krat-Ærenpris (*Veronica hederifolia* ssp. *lucorum*), Humle-Sneglebælg, Hulkravet Kodriver, Håret Høgeurt, Mark-Frytle, Roset-Springklap og Feber-Nellikerod samt Alm. Guldstjerne.

Længere hen på året, når de fleste af disse arter ikke mere bemærkes, er det arter som Hundetunge, Horse-Tidsel, Kruset Skræppe, Gærde-Kørvel, Alm. Kongepen, Hulsøv og Krybende Potentil, der dominerer skrænterne.

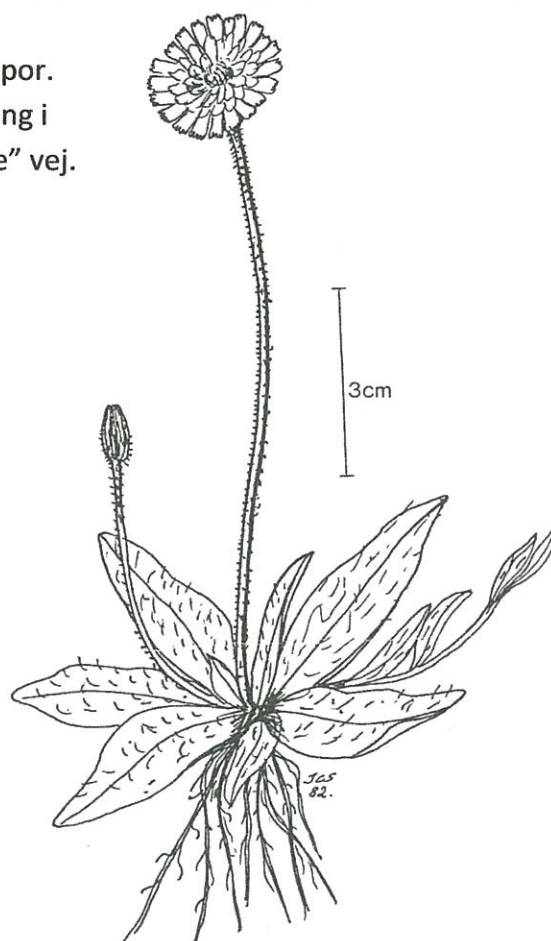
Den stejle, nordvendte skrænt har fået et markant slitagespor. Ved midsommertid blev der derfor i 2012 opsat en afspærring i forsøget på at få besøgende til at benytte den "autoriserede" vej.

Håret Høgeurt (*Pilosella officinarum*)

hed indtil for få år siden *Hieracium pilosella*. Årsagen til navneskiftet er, at *Hieracium*-slægten ikke har udløbere, det har *Pilosella*-slægten.

Håret Høgeurt er almindelig over hele landet. Den fordrer mager bund som tørre græsmarker, bakker, klitheder mm.

På Kalø er der mest af den på sydskrænten, hvor den i et par små områder er enerådende. Et ganske smukt syn!

Blandt arter, der ikke er set på sydskrænten, kan nævnes nogle, som trives dårligt på soleksponerede skrænter. Blandt disse bl.a. Alm. Brunelle, Knold-Ranunkel og Feber-Nellikerod, medens arter som Bakke-Tidsel, Lancet-Vejbred, Horse-Tidsel og Alm. Hønsetarm udmærket trives på solvarme lokaliteter.

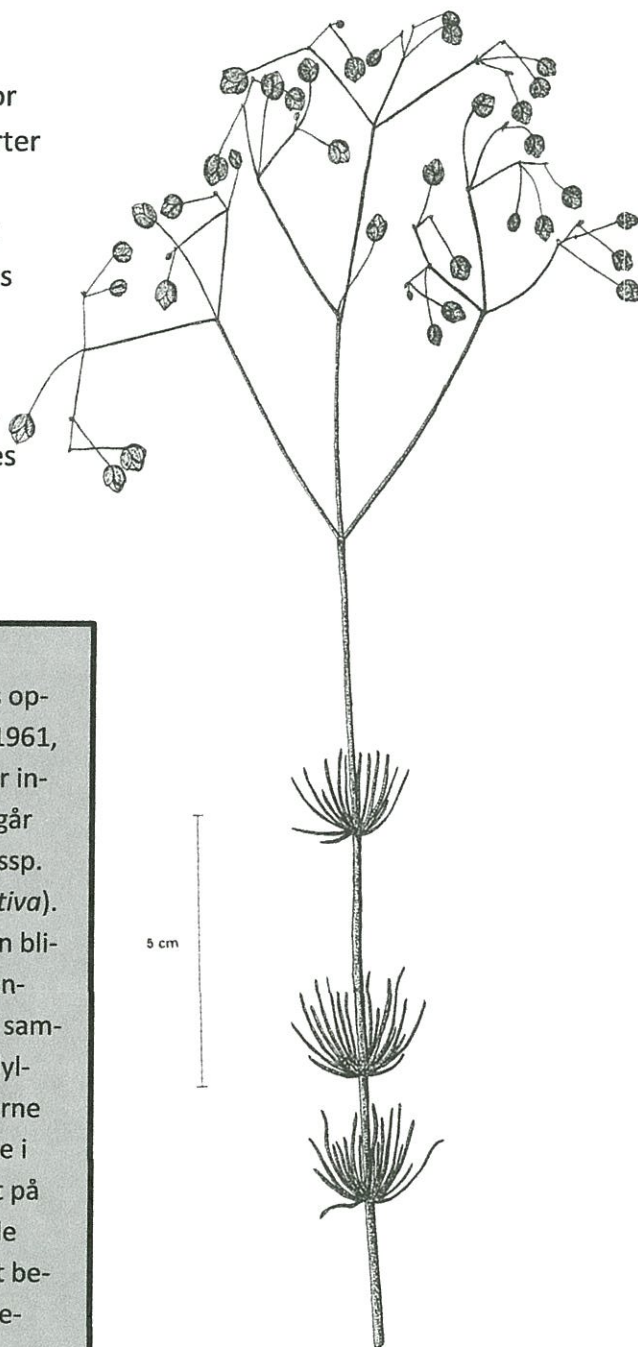
På den stejle, østvendte skrænt lidt NV for ruinen vokser bl.a. Hulkravet Kodriver, Mark-Forglemmigej, Skov-Burre, Skov-Jordbær og Bakke-Forglemmigej, Løgkarse samt Mørk Kongelys. Af vedvækster er der, udover de allesteds nærværende Korbær og Slåen, desuden Alm. Hvidtjørn, Skov-Elm i miniformat, Alm. Hyld og Benved. I eftersommeren er skrænten på grund af høj og bastant vegetation svær at undersøge.

Det levende hegn og skovbrynet

Kun et sted i området findes levende hegn og skovbryn. For hegnetes vedkommende er der tale om det hegn, der starter ved P-pladsen og fortsætter mod vest langs markvejen til Hestehave Skov. Som tidligere antydnet, er der kun noteret plantearter, der vokser inden for kreaturhegnet. I hele dets udstrækning er der af tidligt blomstrende arter bl.a. set Desmerurt (*Adoxa moschatellina*), Korsknapp (*Glechoma hederacea*), Alm. Vorterod, Mark-Frytle, Roset-Springklap, Skov-Løg (*Allium scorodoprasum*), Løgkarse, Bleg Fuglegræs samt 3-4 kloner af Kornet Stenbræk og Krybende Læbeløs (*Ajuga reptans*).

Stor Spergel (*Spergula arvensis* ssp. *maxima*)

er **ikke** fundet på Kalø, men er medtaget for at belyse Spergels opsplitning. I mange ældre floraer, bl.a. Rostrups Flora, 19. udg. 1961, er Spergel opdelt i tre underarter. Dansk Feltflora 1981 nævner intet om opsplittningen. I Flora Nordica vol. 2 (2001): 90-91 fremgår det igen, at Spergel skal inddeles i 3 underarter: Alm. Spergel (ssp. *arvensis*), Stor Spergel (ssp. *maxima*) og Foder-Spergel (ssp. *sativa*). Det fremgår ligeledes af Flora Nordica, at **Stor Spergel**, som kan blive op til 1 meter høj, er sjælden og kun kendt fra få steder i Danmark, ældste fund 1861, yngste 1927. Det fremgår ligeledes af samme flora, at **Foder-Spergel** er den almindeligste i Nord og Vestjylland, sjældnere på Øerne, og at **Alm. Spergel** er udbredt på Øerne og sjældnere end Foder-Spergel i Jylland, og desuden aftagende i hyppighed på Sjælland og Lolland-Falster. Den Spergel, vi fandt på rudetatet i 2012, var sandsynligvis Foder-Spergel. Vi indsamlede den desværre ikke. I fremtidige ø-floraer vil der blive indsamlet belæg af Spergel, som naturligvis efterfølgende vil blive korrekt bestemt.

Senere på året er det mest robuste arter og meget almindelige arter som Stor Nælde, Kruset Skræppe, Ager-Tidsel og Burre-Snerre. Engens umiddelbare nærhed tilskrives forekomsten af arter som Sylt-Star, Bidende Ranunkel, Kær-Tidsel og Vand-Pileurt. Af buske og træer er bl.a. set Engriflet Hvidtjørn, Benved, Glat Hunde-Rose samt Slåen.

Grevens Holm og rudetatet

Som tidligere nævnt foretrækker vi navnet Grevens Holm frem for Grevens Skanse. Umiddelbart i forlængelse af Grevens Holm mod nord findes et mindre jorddepot med rudetatflora, heldigvis det eneste i ø-floraområdet. Kun hertil kan der køres med traktor. Fra de øvrige verdenshjørner er det umuligt på grund af områdets sumpede tilstand.

På rudetatet er set arter som Mark-Ærenpris (*Veronica arvensis*), Alm. Pengeurt (*Thlaspi arvense*), Rank Vejsennep (*Sisymbrium officinale*), Lugtløs Kamille (*Tripleurospermum inodorum*), Hvidmelet Gåsefod (*Chenopodium album*), Mangebladet Lupin (*Lupinus polyphyllus*), Alm. Ager-Sennep (*Sinapis arvensis* ssp. *arvensis*), Pengebladet Fredløs (*Lysimachia nummularia*), Krumhals (*Anchusa arvensis*), Ager-Stedmoderblomst (*Viola arvensis*), Foder-Spergel? (*Spergula arvensis*?), Hvid Stenkløver (*Melilotus alba*), Alsike-Kløver (*Trifolium hybridum*) og Alm. Hvede. Spirende kerner af kornsorter på rudater er et normalt fænomen.

De fire førstnævnte er før set på øen, resten er nye, hvilket ikke overrasker.

Tyndskulpet Brøndkarse (*Nasturtium microphyllum*) er den almindeligste af de to danske Brøndkarsearter, hvor Tykskulpet Brøndkarse (*N. officinale*) er den anden. De ligner habituelt hinanden, men adskilles bl.a. på, at frøene i skulperne på den afbildede art sidder i én række i hvert rum, mens den hos Tykskulpet Brøndkarse sidder i to rækker.

Sidstnævnte er sjælden i Danmark, men kan også findes forvildet fra dyrkning. Tyndskulpet Brøndkarse derimod findes hist og her i kilder, grøfter og åer, hvor den kan danne store bestande.

På Kalø vokser Tyndskulpet Brøndkarse bl.a. i begge de nuværende damme. I den nordlige dam er den hyppig langs bredden sammen med bl.a. Tigger-Ranunkel (*Ranunculus sceleratus*), Manna-Sødgæs (*Glyceria fluitans*), Storblomstret Vandrunkel (*Ranunculus peltatus*), Sværtevæld (*Lycopus europaeus*), Glanskapslet Siv (*Juncus articulatus*) og Billebo-Klaseskærm (*Oenanthe aquatica*).

På Grevens Holm, nogle steder kaldt Grevens Skanse og i Trap Danmark (1925) i et ord kaldt Grevenholm, vokser der ca. 20 gamle Stilk-Eg (*Quercus robur*). Hvem, der har plantet dem, ved vi ikke. Derudover ses i forsommeren på lang afstand en smuk, gammel blomstrende Rødtjørn. Af vedvækster findes udover de to nævnte kun en enkelt Vorte-Birk (*Betula pendula*). Af de plantearter, der vokser på selve holmen, er de mest spændende Sød Astragal (*Astragalus glycyphyllus*) og Hylster-Guldstjerne (*Gagea spathacea*). Sidstnævnte, som fandtes i et beskedent antal, var det meget overraskende at finde; desuden Alm. Guldstjerne samt endnu en overraskelse, Dunet Havre (*Helictotrichon pubescens*). Af tidligt blomstrende arter bl.a. Hvid Anemone (*Anemone nemorosa*), Vår-Vikke, Mark-Frytle, Bleg Fuglegræs, Knold-Ranunkel, Vedbend-Ærenpris og Kornet Stenbræk samt masser af Alm. Vorterod. Af senere blomstrende bl.a. Smalbladet Vikke, Tveskægget Ærenpris, Hulsøv, Alm. Røllike, Horse-Tidsel, Ager-Vikke (*Vicia angustifolia* ssp. *segetalis*) og Muse-Vikke (*V. cracca*), af græsser bl.a. Alm. Hundegræs, Blød Hejre, Alm. Kamgræs og Mose-Bunke (*Deschampsia caespitosa*). Især de to sidstnævnte fortæller om engens umiddelbare nærhed. Af storer er set Håret Star og Mellembrodt Star. Et beskedent antal mælkebøtter findes også på holmen, bl.a. *Taraxacum hamatiforme*, tilhørende sektion Krumfliget Mælkebøtte (Sect. Hamata), *Taraxacum lacistophyllum* og *T. brachyglossum*, begge til sektion Rødfrugtet Sand-Mælkebøtte (Sect. Erythrosperma). I en lille lavning er bl.a. set Fløjlgræs, Alm. Rajgræs, Rejnfan, Rank Vejsennep og Enårig Rapgræs.

Det lave jorddige

Umiddelbart syd for Grevens Holm strækker det lave dige sig fra skoven i vest og næsten til dæmningen. Det har gennemgående overdrevsvegetation, bl.a. i form af tidligt blomstrende arter som Kornet Stenbræk (få), Mark-Frytle, Knold-Ranunkel, Vellugtende Gulaks (*Anthoxanthum odoratum*) Håret Høgeurt samt senere blomstrende arter som f.eks. Alm. Røllike, Ager-Tidsel, Krybende Potentil, Høst-Borst og Lancet-Vejbred. Riggæret og strandengen, som begge støder op til jorddiget, er

Spidshale (*Parapholis strigosa*)

er ikke bare en art, man går ud og finder. Kommer man ikke på det tidspunkt, hvor støvknapperne "hænger ud", er det ofte særdeles vanskeligt at få øje på den. Det var med nød og næppe, at vi fandt den på Kalø under et af vore sensommerbesøg i 2012. Men det lykkedes, også uden støvdragerne ude. Spidshale er på Kalø første gang set i 1983 af Erik Wessberg. I en af Peter Winds ruder i Atlas Flora Danica indgik Kalø. I juli måned 1998 fandt han den "beskedne" græsart på øen. I 2007 blev den så rapporteret fundet af Morten D.D. Hansen, som tog foto af den. Fotoet blev lagt ind på Fugle og Naturs database (FoN). På dette fremragende foto ser man netop støvdragerne ude.

At den overses, er der overhovedet ingen tvivl om. Om den er "Hh., især mod syd", som der står i Feltfloraen (1981), er muligvis en for optimistisk information. Ser man i netop omtalte FoN, overraskes man over, at den siden 2008 kun er set 5 forskellige steder.

utvivlsomt årsag til, at arter som Gåse-Potentil, Håret Star, Toradet Star og Alm. Star, Lav Ranunkel og Bidende Ranunkel finder sig tilrette på jorddiget.

Grøfterne

Ser man bort fra grøfter og render i strandengsområdet, er der med hensyn til grøfter stort set kun tale om området klos op ad syd- og østsiden af Grevens Skanse. Vandløbet her er vel at betragte som en afvandingsgrøft, da den borttransporterer overskudsvand fra de nordfor liggende marker. I perioder med megen nedbør er der ganske meget fart på vandstrømmen. Afvandingsgrøften er stort set altid utilgængelig. I og på dens bløde og eftergivende bredder er der særdeles meget Tyndskulpet Brøndkarse, som sammen med Blågrå Siv flere steder er talrigt repræsenteret. Derudover er der meget Tykbladet Ærenpris med sine smukke, mørkeblå blomster, Bidende Ranunkel, Eng- og Sump-Forglemmigej, Hjortetrøst, Eng-Svingel samt Vand-Klaseskærm.

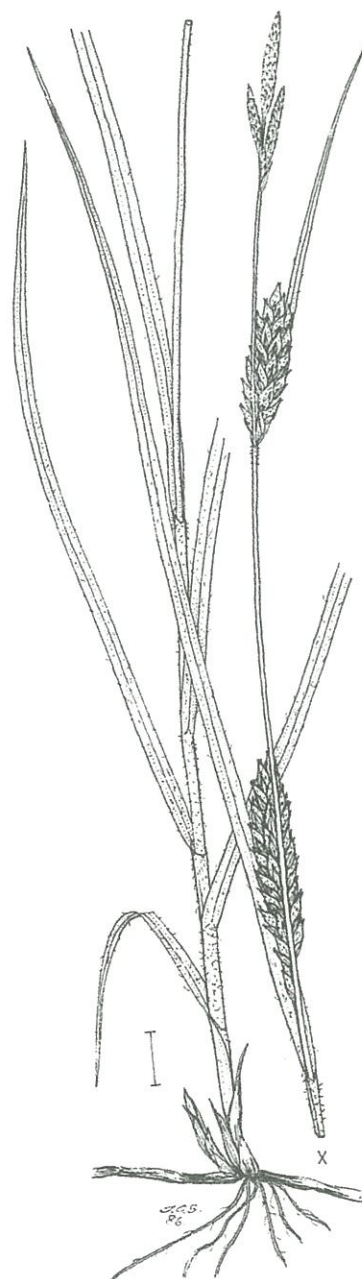
Rørsumpe

Lige syd for Grevens Holm munder afvandingsgrøften ud i en relativ stor tagrørsump. På grund af meget eftergivende bund er det kun muligt at bevæge sig et kort stykke ud/ind i sumpen. I sumpen, men mest i kanten af den, vokser forventelige arter som bl.a. Lyse-Siv og Blågrå Siv, Bidende Ranunkel, Tigger-Ranunkel, Sideskærm, Vand-Mynte, Lådden Dueurt og Liden Andemad. Kun blågrå Siv må siges at være interessant.

Kun en ganske lille del af rørsumpen langs kreaturhegnet i SØ-kanten af Hestehave Skov indgår i ø-floraen. Blandt de få arter, der hører med, er Hjortetrøst, Gærde-Snerle, Kvan og Kær-Galtetand, alle tidligere nævnt i omtalen af vegetationen i skovbrynet.

Håret Star (*Carex hirta*)

er en af de 15 star-arter + varianten til Alm. Star, Knold-Star (*Carex nigra* var. *recta*), der tidligere er fundet på Kalø. Under vore mange besøg på øen i 2012 har vi set alle 15. Af de 15 er ubestridt de talrigeste Toradet Star (*Carex disticha*), Sylt-Star (*C. otrubae*) og Fjernakset Star (*C. distans*). Især Toradet Star er bemærkelsesværdig ved det enorme antal, og Fjernakset Star mangler stort set ikke i nogen af strandengsområderne på øen. Hirse-Star (*C. panicea*), Knold-Star, Stiv Star (*C. flacca*) og Vår-Star (*C. caryophyllea*) er kun set af os. Vår-Star er i modsætning til de andre starer kun fundet under EW's besøg i 1983. Belægget blev indsendt til Botanisk Museum, hvor det vel stadig ligger.

Det er indlysende, at vegetationen mellem de toppede brosten på dæmningen i det store og hele ikke har nogen chance for at blive højere end de sten, de vokser imellem. Slitagen fra de mange tusinde mennesker, der hvert år besøger ruinen, er maximal. En del af de nævnte arter er ikke fra den knebne plads mellem stenene, men fra kanten af dæmningen. Floralisten er kort. Mest almindelig mellem de toppede sten er Skive-Kamille (*Matricaria discoidea*), Glat Vejbred (*Plantago major* ssp. *major*) og Enårig Rapgræs. Af andre arter kan nævnes Finbladet Rødknæ, Humle-Sneglebælg, Alm. Sølv-Potentil (*Potentilla argentea* ssp. *argentea*), Bidende Stenurt, Hyrdetaske og Hundetunge, sidstnævnte helt ude i kanten mellem de store sten.

KALØ – I BOTANISK HENSEENDE EN UNIK Ø

Der er langt imellem lokaliteter i Danmark, der rummer så mange spændende plantearter, ikke blot de "levende fortidsminder", som Kalø blandt botanikere afgjort er mest kendt for. Måske er Kalø det sidste sted, hvor koncentrationen af disse arter er så tæt. Katteurt er absolut den mest unikke, da det ser ud til, at den i naturen nu kun findes på Kalø, og som tidligere nævnt, ved Avedøre Holme, på Kalø i så fantastisk stor mængde, som det var tilfældet i 2012, jf. figurteksten på side 20.

I modsætning til Katteurt er River, Gærde-Kartebolle, Hundetunge og Alm. Katost fundet andre steder på øen. Udover disse levende fortidsminder vokser der eller har der i området ved Kalø vokset arter som Soløje-Alant, set af to botanikere, senest i 1988. Det ville være rart og forløsende, hvis vi præcist vidste, hvor de to botanikere dengang fandt dem. Men vi er af den overbevisning, at voksestedet/voksestederne ikke er i det område, der indgår i denne ø-flora. Nævnes skal også Dansk Astragal, set af to botanikere, sidst i 1988, samt vel den sjældneste, Kransburre, som desværre ikke er set siden 1924. Bulmeurt, denne herlige relik, findes tre steder på øen.

DEN BOTANISKE UDFORSKNING AF KALØ

Igennem mangfoldige år har der givetvis været talrige botanikere i det område, der indgår i ø-floraen, vel også mange, der har noteret planter på vej ud til, ved og omkring ruinen. Men i forhold

Maj-Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis* ssp. *majalis*)

Maj-Gøgeurt er den hyppigste af de danske vådbunds-orkidéer. Den forekommer hist og her, især på Øerne og i den østlige del af Jylland, mens den er sjælden i Vest- og Nordjylland. Den er dog fundet i alle TBU-distrikter.

På Kalø findes den meget sparsomt i det store rigkær ved Grevens Holm. I 2012 blev der fundet 2 blomstrende individer. Vi havde forventet et større antal, men den sparsomme forekomst må tilskrives tidligere tiders næringstilførsel i form af gødskning og spildevandsudledning, der bl.a. begunstiger ranunkler, som er talrigt tilstede. Vi plejer at sige, at "antallet af orkidéer i rigkær er omvendt proportionalt med antallet af ranunkler".

til Kalø Borgruins renommé som en enestående botanisk lokalitet er der overordentlig få botaniske oplysninger fra 1864 og til langt op i 1900-tallet. Det er en kilde til stor undren !

Det første fund, vi har kendskab til, er en oplysning fra *Johan* (Martin Christian) *Lange* (1818-1898), bl.a. professor ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, en af dansk botaniks mest betydningsfulde botanikere. I sin "Haandbog i Den danske Flora" (1864) nævner han, at *Læge-Stenfrø* er kendt fra "Kalø Slot". Om han selv har fundet den, eller han har oplysningen fra finderens eller fra en anden person, får stå hen i det uvisse. Fundet er her i ø-floraen mærket: 1864 (JL).

I 1874 blev der af (Frederik Georg) *Emil Rostrup* (1831-1907), lærer i Skårup i 25 år, professor ved Landbohøjskolen 1902; i 1860 kom 1. udg. af Rostrups Flora. Han har til Botanisk Museum indsendt et belæg af *Potentilla anserina* var. *tenella*. Der er nogen usikkerhed omkring voksestedet. På etiketten står blot Kalø, hvilket kan opfattes flertydigt, herregården Kalø, Kalø Borgruin eller blot et sted i nærheden af Kalø. I vores floraliste er den derfor mærket: 1874 (ER)?

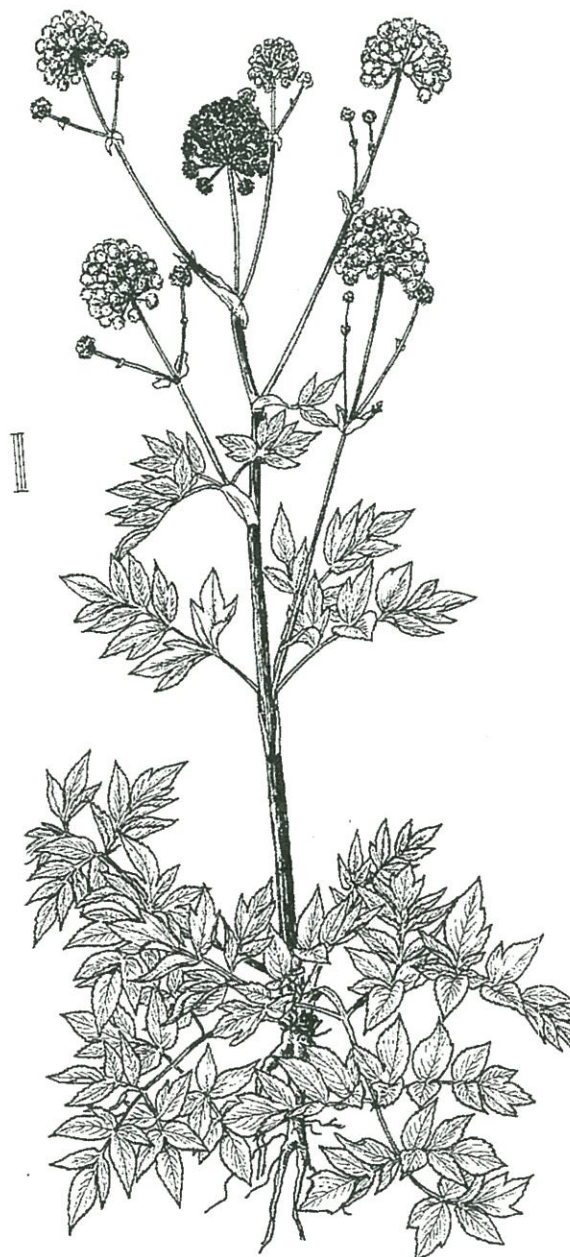
Det skal dog her nævnes, at vi under vores sidste tur til Kalø på den sandede strand på NV-siden af øen fandt en usædvanlig spinkel Gåse-Potentil med lange, tynde udløbere. Muligvis er det den ovenfor omtalte variant.

Strand-Kvan (*Angelica archangelica*)

Johan Lange skriver i sin "Haandbog i den danske Flora" (1864), at "Vand-Qvan er..bemærket i alle Provindser, f.eks. ved flere Fjorde paa Halvøens Østside".

Siden Rostrups Flora (17. udgave, 1947), er den ifølge Dansk Feltflora (1981) fundet i yderligere 8 botaniske distrikter, nu også i d. 1, den allernordligste del af Jylland. Muligheden for, at den i forbindelse med Atlas Flora Danica er fundet i andre nye distrikter, er vel sandsynlig.

På Kalø har den ikke "mange år på bagen", idet den første gang blev set så sent som i år 2010 af Kevin Clausen. Oplysningen stammer fra "Natur og Fugle". Vi har set Strand-Kvan to steder på øen. Flest er der i rørskoven ved vestsiden af rigkæret nær Hestehave Skov. Et andet voksested er afgjort af ganske ny dato: på den øvre del af stranden, ved foden af sydskrænten. Her vokser et par Strand-Kvan i selskab med bl.a. Gåse-Potentil (*Potentilla anserina*), Ager-Svinemælk (*Sonchus arvensis*) og Strand-Kamille (*Tripleurospermum maritimum*). At arten spredes med havstrømme, er vel almindelig kendt.

På Botanisk Museum ligger der belæg af tre fund fra "Kalø", bl.a. fra **1881**. På belæggene af Stivhåret Kalkkarse (*Arabis hirsuta*), Knold-Ranunkel (*Ranunculus bulbosus*) og Dunet Havre (*Helictotrichon pubescens*) står blot *J. Christ.* Det er ikke lykkedes os at finde ud af, hvem "J. Christ." er. I Carl Christensen omfattende 4 binds værk "Den danske Botaniks Historie", optræder hverken en J. Christensen eller en J. Christiansen. På belægget af *Arabis hirsuta* står: "fra Kalvø til Mols i Mængde", på belægget af *Ranunculus bulbosus* blot "Kalvø" og på belægget af *Helictotrichon pubescens* står "vestside af Kalvø Skov". For alle tre belæg gælder det, at det ikke med sikkerhed vides, om planterne er fundet i det område, vi medtager i vores ø-flora. Fundene indgår dog i vores floraliste med et ? Men det skal her bemærkes, at de tre arter er fundet under senere ekskursioner til Kalø. Det samme gælder et fund af Vild Løg (*Allium oleraceum*). Også denne indsamling ligger på Botanisk Museum. På etiketten er blot skrevet: Kalvø (K.W.) **uden årstal**. Initialerne K.W. står givetvis for Knud Wiinstedt (1878-1964), konservator på Botanisk Museum, en af vore mest aktive botanikere, æresmedlem af Dansk Botanisk Forening i 1940. I floralisten er også den behæftet med et ?

Den næste oplysning om fund af en plante fra Kalø Borgruin stammer fra C.H. Ostenfeld (Carl Emil Hansen-Ostenfeld (1873-1931), fra 1900 Inspektør ved Universitets Botaniske Museum, en fremragende botaniker, som også interesserede sig for plankton. Han fandt som 14-årig i **1887** Katteurt (*Nepeta cataria*) på øen og indsendte belægget til Botanisk Museum. Fundet er i vores floraliste mærket: 1887 (CH-O).

Den første, egentlige planteliste, omend kort, findes i ekskursionsberetningen fra Dansk Botanisk Forenings Højsommer-ekskursion den 28.-29. juni **1903**. Plantelisten er udarbejdet af Frederik Kølpin Ravn (1873-1920). En særdeles begavet og alsidig botaniker og plantepatolog, bl.a. inspireret af Emil Rostrup). De 10 arter, som listen indeholder, er i vores floraliste mærket: 1903 (FKR).

Blandt arterne er Kransburre (*Marrubium vulgare*), som siden kun blev set en gang.

Derudover bl.a. River (*Asperugo procumbens*), Mellembrodt Star (*Carex*

Strand-Asters (*Aster tripolium*)

er temmelig almindelig på strandenge og i strandsumpe langs kysterne landet over. Den er dog ikke angivet fra TBU-distrikterne 18-20, 26, 49 og 51, der alle er beliggende i indlandet af Jylland, og er derfor uden kystlinie.

Den er, som hovedparten af strandengsplanterne, sentblomstrende, men lyser i august/september op med sine lyseblå randkroner og gule skivekroner blandt strandengenes ellers mere ydmyge planter.

På Kalø findes den talrigt i alle strandengspartier både vest og nord for Grevens Holm og øst for dæmningen sammen med Alm. Salturt (*Salicornia europaea*), Jordbær-Kløver (*Trifolium fragiferum*), Rød Svingel (*Festuca rubra* ssp. *rubra*), Stilket Kilebæger (*Atriplex pedunculata*) Strand- og Blågrøn Kogleaks (*Bolboschoenus maritimus* & *B. tabernaemontani*) samt Sylt- og Fjernakset Star (*Carex otrubae* & *C. distans*)

guestphalia), Dunet Vejbred (*Plantago media*) og Fladstrået Rapgræs (*Poa compressa*). Den korte planteliste sluttet med o.fl. Det kan undre lidt, at han ikke nævner Katteurt, som velsagtens må indgå under "o. fl." Ærgerligt, at ikke hele plantelisten eksisterer!

Fra **1903**, da højsommerekskursionen fandt sted, og til den næste planteliste, vi har kunnet opspore, går der **21 år**. Løjerligt!

Den 5. juni **1924** besøgte Naturhistorisk Forening for Jylland området ved Kalø Vig. Floralisten fra ruinen er udarbejdet af Sigfred Knudsen (1879-1962), lærer, i en lang årrække redaktør af Flora og Fauna, hvori han har talrige artikler, mest om sommerfugle og fugle. Floralisten, som findes i Flora & Fauna 1925, er desværre ikke fuldstændig. De arter, de med sikkerhed fandt ved ruinen, udgør blot 9. Blandt disse 9 er der en art, som ingen hverken tidligere eller senere har set, nemlig Tornfrøet Hornblad (*Ceratophyllum demersum*). Ligeledes fandt de en art, som ikke senere er set: Kransburre, jf. ovenstående ekskursionsberetning og figurteksten på side 22. De arter, de fandt, er i vores floraliste mærket: 1924 (SK).

Fra besøget af Naturhistorisk Forening for Jylland i **1924** går der **24 år** før den næste floraliste foreligger. End ikke oplysning om enkeltfund har vi kendskab til i de 24 år.

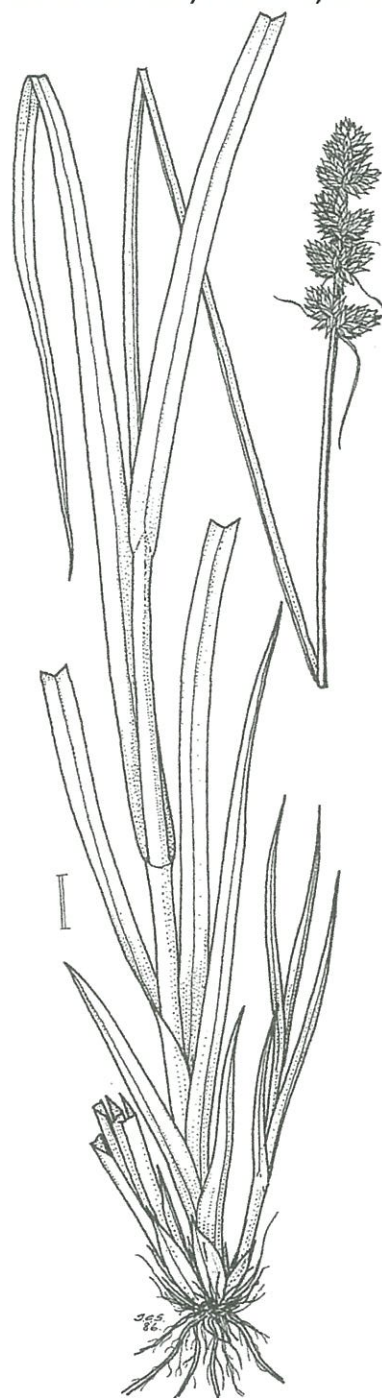
Den 6.-8. august **1948** var Dansk Botanisk Forenings Højsommerekskursion henlagt til Djursland. På 3. dagen besøgte Kalø.

Sylt-Star (*Carex otrubae*)

Sylt-Star knytter sig næsten udelukkende til strandenge, men findes dog også i kystnære grøfter og damme og i den mindst salte del af rigkær. De fleste forekomster er langs kysterne på Øerne og i Østjylland, mens den er sjælden eller manglende i dele af Vest- og Nordjylland. Den kendes fra enkelte indlandslokaliteter.

I TBU-distrikterne 2, 4, 6, 7, 12, 14-18 og 51 er den ikke fundet, men det kan være, at den i forbindelse med AFD-inventeringen er set i et eller flere af de nævnte distrikter. Det vil tiden vise

På Kalø vokser den talrigt på alle strandenspartier, men også i de dele af rigkæret, hvor saltpåvirkningen er mindre. På strandengene er den bl.a. i selskab med typiske strandengsplanter som Rød Svingel (*Festuca rubra* ssp. *rubra*), Fjernakset Star (*Carex distans*), Jordbær-Kløver (*Trifolium fragiferum*) og de to Hindeknæ-arter, Kødet og Vingefrøet Hindeknæ (*Spergularia salina* & *S. media*). I rigkæret såvel vest som øst for Grevens Holm findes den sammen med rigkærsarter som f.eks. Toradet Star (*C. disticha*), Lådden- og Dunet Dueurt (*Epilobium hirsutum* & *E. parviflorum*) samt Kær-Trehage (*Triglochin palustre*).

Under ekskursionen noterede Kaj Gram (1897-1961), assistent på Botanisk Museum, professor i systematisk botanik ved Landbohøjskolen, ialt 61 arter, som i floralisten er markeret med: 1948 (KG). Blandt de 61 arter er der en del, som ikke tidligere er nævnt fundne på Kalø. Blandt disse bl.a. Strand-Malurt (*Seriphidium maritimum*), Strand-Asters (*Aster tripolium*), Fjernakset-Star (*Carex distans*) og de to Brøndsel-arter, Fliget Brøndsel (*Bidens tripartita*) & Nikkende Brøndsel (*B. cernua*). Fliget Brøndsel er siden set af Peter Wind i 1997, mens vi i 2012 har set begge arter.

I forbindelse med en Mykologisk Kongres i Femmøller 21.-23. september **1957** besøgte de 20 deltagere på sidstedagen "Kalø med Egeholmen". I den liste, som Erik Bille Hansen (1918-1996) offentliggjorde i Friesia VI (Nordisk Mykologisk Tidsskrift) No: 126-30, (1959, fremgår det, at der blev fundet 43 svampearter, som er placeret efter vores floraliste på side 72-73 og er mærket EBH (1957). Når det har været muligt for os at sætte dansk navn på arterne, er dette gjort.

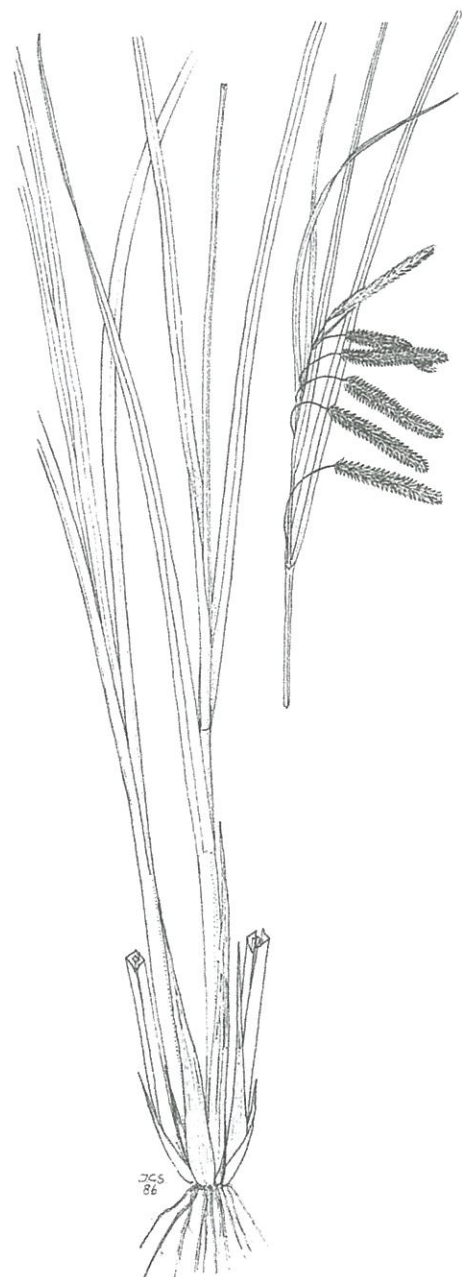
I **1964** blev der i Friesia VII oplyst, at en sjælden svamp, *Physarum compressum*, i 1957 var fundet på Kalø. Forfatterne var K. Bjørnekær, lærer, en fortræffelig mykolog & Axel B. Klinge (1907-1963), grosserer i Randers, en ligeledes fortræffelig mykolog). I svampelisten på side 72-73 er den mærket: 1957 (KB & ABK).

I TBU nr. 31 (**1965**) vedrørende Boraginaceernes Udbredelse i Danmark (S.M. Rasmussen) er på side 271 nævnt Læge-Stenfrø (*Lithospermum officinale*) som fundet på Kalø. Der refereres sandsynligvis til Jacob Langes fund, nævnt i hans flora fra 1864. Dog er planten medtaget og er i vores floraliste mærket 1965 (TBU).

Knippe-Star (*Carex pseudocyperus*)

Denne meget graciøse Star findes hist og her på Øerne og i Østjylland, mens den er sjælden eller manglende i den øvrige del af Danmark. Den er ikke kendt fra TBU-distrikterne 3, 5, 7, 16, 17, 19 og 26. Måske ændres der noget, når resultatet af AFD kommer. Dens foretrukne biotoper er næringsrige kær og vandhuller samt rørsumpe ved sø- og åbredder.

På Kalø vokser den i randen af den tidligere voldgrav, nu den nordligste af de to mindre damme. Her findes den i en zone fra syd og et kort stykke op ad vestsiden. Af følgearter kan herfra nævnes Vand-Mynte (*Mentha aquatica*), Lyse-Siv (*Juncus effusus*), Sump-Forglemmegej (*Myosotis laxa* ssp. *caespitosa*), Alm. Sumpstrå (*Eleocharis palustris* ssp. *vulgaris*), Sump-Snerre (*Galium uliginosum*) og Tyndskulpet Brøndkarse (*Nasturtium microphyllum*), som i øvrigt er i alle ferske vådområder på øen.

I TBU nr. 32 vedrørende Rosaceernes Udbredelse i Danmark (Anfred Pedersen, 1965) nævnes på side 178 *Potentilla anserina* var. *tenella*. Der er heller ikke her tvivl om, at der refereres til fundet i 1874. Den er i vores floraliste medtaget og mærket med: 1965 (TBU).

I artiklen i Botanisk Tidsskrift 68:109-21, **1966**: "An edaphic approach to the Danish distribution of *Astragalus danicus*" oplyser Peter Vestergaard om et fund af omtalte art fra Kalø på "old beach ridge area". Fundet er i floralisten mærket: 1966 (PV).

I **1967** besøgte Lauritz Holm-Nielsen & J. S. Jeppesen Kalø. I Flora Jutl. Exsicc. 365 oplyser de om fund af Sylt-Star (*Carex otrubae*), Harril (*Juncus gerardi*), Knop-Siv (*J. conglomeratus*), Tagrør (*Phragmites australis*) og Strand-Kogleaks (*Bolboschoenus maritimus*) fra Kalø. Fundene er i vores floraliste mærket 1967 (LH-N & JSJ).

I TBU nr. 37 vedrørende Labiaternes og Verbenaceernes Udbredelse i Danmark, (Anfred Pedersen, 1969) er nævnt Katteurt (*Nepeta cataria*) som fundet på Kalø. Der er velsagtens ingen tvivl om, at Anfred Pedersen ikke selv har været på øen og dér set Katteurt. Oplysningen stammer højst sandsynligt fra Ostenfelds fund i 1887.

I **1971** besøgte Bernt Løjtnant & G.P. Pedersen øen og noterer derfra Hundetunge (*Cynoglossum officinale*), Ager-Tidsel (*Cirsium arvense*), Alm. Knopurt (*Centaurea jacea*), Krybende Potentil (*Potentilla reptans*) og Hvas Randfrø (*Torilis japonica*). Disse arter er i vores floraliste mærket 1971 (BL & GPP).

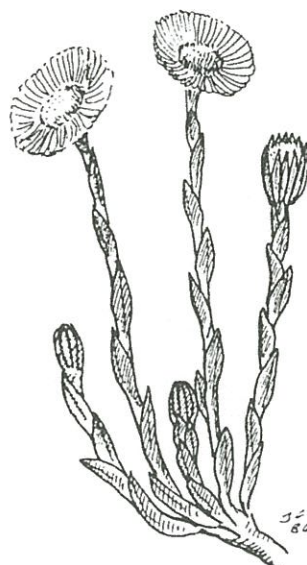
I "Nye floristiske fund og iagttagelser, mest fra årene 1971-75" (Urt 77: 23-24) er nævnt, at H. Bach (Harald (Tage Jensen) Bach), (1918-?) kompetent botaniker, boghandler i Randers) i **1972** på strandeng ved Kalø har fundet Soløje-Alant (*Inula britannica*). Da det ikke med sikkerhed vides, om fundet er fra det område, der indgår i ø-floraen, er den i vores floraliste markeret: 1972 (HB)?

I **1976** besøgte Jens Chr. Schou Kalø Borgruin og har til Naturlokalitetsregisteret bl.a. oplyst om fund af Katteurt (*Nepeta cataria*) og Alm. Hjertespannd (*Leonurus cardiaca*). I alt noterede han 6 arter. Disse Fund er i floralisten mærket: 1976 (JCS).

Den 6. juli **1977** var Lise Rastad og Helge Vedel på Kalø, og de har derfra, i forbindelse med Botanisk økologisk Kursus på Løvenholm, lavet en liste med 15 arter fra Kalø. Disse arter er i vores

Følfod (*Tussilago farfara*)

Det er naturligvis ikke alle planter på Kalø, der er "noget særligt". Det gælder bl.a. for den afbildede. Følfod foretrækker fugtige og lysåbne lokaliteter med højt indhold af frit Kalium og magnesium (Wikipedia, Den frie Encyklopædi). Den ses ofte på lerede steder, f.eks. i nedlagte teglværksgrave og på udræned, vandlidende marker. På Kalø har vi kun set den på og ved foden af sydskrænten og på den øvre del af den storstenede kyst i SV. Her eller i umiddelbar nærhed af den vokser Kruset Skræppe (*Rumex crispus*), Strand-Malurt (*Seriphidium maritimum*), Grå Bynke (*Artemisia vulgaris*), Kær-Svinemælk (*Sonchus palustris*), Gederams (*Epilobium angustifolium*), Kvan (*Angelica archangelica*) og et par usle Rynket Rose (*Rosa rugosa*).

floraliste mærket med: 1977 (LR & HV). Blandt de 15 arter har de som de første noteret almindelighed som Alm. Draphavre (*Arrhenatherum elatior*) og Skvalderkål (*Aegopodium podagraria*) samt 3 almindelige Tidsel-arter: Horse-Tidsel (*Cirsium vulgare*), Ager-Tidsel (*C. arvense*) og Kær-Tidsel (*C. palustre*).

Peter Friis Møller var den 5. juli **1978** ved Kalø Borgruin og har i en kort liste nævnt 11 arter. Han er den første, der rapporterer fund af Læge-Oksetunge (*Anchusa officinalis*). Alle hans fund er i floralisten markeret med: 1978 (PFM).

I **1980** var Jens Chr. Schou endnu en gang på Kalø, hvor han bl.a. fandt Stilket Kilebæger (*Atriplex pedunculata*) og Hundetunge (*Cynoglossum officinale*). I alt noterede han 5 plantearter, som i vores floraliste er mærket: 1980 (JCS).

I **1980** besøgte også Marian Würtz Jensen for Århus Amtskommune, Amtsfredningskontoret, strandengs-områderne ved Kalø Vig i forbindelse med udarbejdelsen af "Strandenge i Århus Amt". Bogen blev udgivet i 1982. De 9 arter, der er nævnt i bogen, er i vores floraliste mærket: 1980 (MWJ),

Svanhildur Svane var den 3. april **1981** på Kalø Borgruin, hvor hun noterede lichener. Den omfattende, dog ikke fuldstændige liste, findes på side 76-80. Hendes 65 taxa er i vores floraliste mærket 1981 (SS).

Tagrør (*Phragmites australis*)

er i hele Danmark meget almindelig på bl.a. våde enge, i moser og langs søbredder og vandløb samt i grøfter. Den er ofte bestandsdannende, og hvor der er meget vådt, danner den tætte rørskove. I øvrigt æder kreaturer den gerne.

På Kalø findes den spredt i rigkæret ved Grevens Holm. Her vokser den bl.a. sammen med Alm.- og Toradet Star (*Carex nigra* var. *nigra* & *C. disticha*), Trævlekrone (*Lychnis flos-cuculi*), Kabbeleje (*Caltha palustris* ssp. *palustris*), Eng-Viol (*Viola palustris*), Lav Ranunkel (*Ranunculus repens*) og Alm. Mjødurt (*Filipendula ulmaria*). Syd for Grevens Holm vokser den på meget våd og mudret bund. Her er den absolut bestandsdannende. Vand-Skræppe (*Rumex hydrolapathum*) og Blågrøn Kogleaks (*Bolboschoenus tabernaemontani*) er her følgearter. På den sydligste, stejle skrænt findes den sparsomt ved skræntfoden, hvor der er lidt vandudtrædning.

Tagrør er det højeste græs i Danmark. Engang væddede Fanden og Gud om, hvilket græs, der var det højeste i Verden. "Tagrør", sagde Fanden. "Papyrus" sagde Gud, og vandt derved væddemålet. Dette blev Fanden så gal over, at han bed i alle tagrørene. Se selv efter!

I **1982** var Bernt Løjtnant atter på Kalø. På Museet ligger belæg af Lodret og Vandret (*Cotoneaster horizontalis*) (Alfred Hansen in litt. 1983). Fundet er markeret med 1982 (BL).

I forbindelse med et botanisk-økologisk kursus på Naturskolen i Lystrupsminde, der ligger nogle kilometer NØ for Nr. Snede, aflagde deltagerne den 9. juli **1984** Kalø Borgruin et besøg. Derfra har Helge Vedel & Peter Wind udarbejdet en floraliste. Listen tæller 72 arter, som i vores floraliste er mærket: 1984 (HV & PW). De var de første, der bl.a. noterede Alm. Røllike (*Achillea millefolium*), Skønbægret Mælde (*Atriplex calotheca*) og Eng-Kabbeleje (*Caltha palustris* ssp. *palustris*) samt Liden Burre (*Arctium lappa*)

Den 7. november **1984** aflagde Lis Ravnsted-Larsen Kalø et besøg. De 5 arter, der med sikkerhed er noteret af hende, er i vores floraliste markeret: 1984 (LR-L). Det drejer sig bl.a. om Gærde-Karte-bolle (*Dipsacus fullonum*) & Farve-Reseda (*Reseda luteola*).

I **1984 og 1985** besøgte Erik Buchwald Kalø. De 106 arter, han noterede der, er i vores floraliste mærket 1984/1985 (EB). Blandt de 106 arter er der én, som kun han har set: Hvid-Pil (*Salix alba*).

Østjysk Biologisk Forening besøgte den 23. august **1987** Kalø Borgruin. Henrik Aerenlund Pedersen stod for udfærdigelsen af floralisten, som rummer 23 arter. Blandt disse er der to, som ingen tidligere havde noteret: Alm. Hjertegræs (*Briza media*) og Vild Hør (*Linum catharticum*). De 23 arter er i vores floraliste mærket: 1987 (HÆP).

Gærde-Kørvel (*Anthriscus caucalis*)

Der er masser af planter, der oprindeligt ikke hører hjemme hos os. Udover Gærde-Kørvel drejer det sig bl.a. om mange af de "levende fortidsminder", bragt hertil med de munke, der efter Kristendommens indførelse kom til landet.

Munkene, som ofte betragtes som datidens læger, medbragte talrige urter, ikke blot lægeplanter, men også krydderplanter. Af disse, som for flertallets vedkommende dyrkes i danske haver, og som også tilhører Skærmblostmfamilien, kan nævnes Dild (*Anethum graveolens*), Løbstikke (*Levisticum officinale*), Pastinak (*Pastinaca sativa*), Persille (*Petroselinum crispum*), Sødskærm (*Myrrhis odorata*) og muligvis Kommen (*Carum carvi*) samt Skvalderkål (*Aegopodium podagraria*) (Schou 2012). Af arter fra samme familie, som vi godt har kunnet undvære, skal naturligvis først og fremmest nævnes Kæmpe-Bjørneklo (*Heracleum pubescens*), som i disse år ses bekæmpet flere og flere steder. Det er ikke for tidligt!

Gærde-Kørvel stammer fra Sydøsteuropa og fra det nordlige Iran. Den indeholder aromatisk og æterisk olie, jern, magnesium, C-vitaminer mm., og skulle efter sigende virke vanddrivende og virke på fordøjelse og mod oppustethed. På Kalø er den i "hobetall" på sydskrænten, men også flere, andre steder på øen, men disse steder i meget mindre målestok end på skrænten.

I **1988** er der i en artikel i Graphic Scripta 2:72-77 (*Vagn Alstrup, Svanhildur Svane og Ulrik Søchting*) angivet en del lichener fra Danmark. Fra Kalø er nævnt 3 arter, som i lav-listen på siderne 76-81 er mærket 1988 (VA, SS & US)

I samme år, **1988**, aflagde *Eiler Worsøe* (?-2001), (Værum ved Randers, dyrlæge, eminent og meget erfaren botaniker, igennem mangfoldige år primus motor i Randers afdelingen af Danmarks Naturfredningsforening, specialist i stævningssskove) Kalø Borgruin et besøg. Fra hans liste ved vi med sikkerhed, at han fandt 29 arter, bl.a. Dansk Astragal (*Astragalus danicus*) og Soløje-Alant (*Inula britannica*). Sidstnævnte var tidligere fundet af Harald Bach, men ligesom Harald Bachs fund er vi i tvivl om, at voksestedet lå i eller uden for det område, vi beskæftiger os med i ø-floraen. I vores floraliste er begge medtaget mærket med 1988 (EWO), men for Soløje-Alants vedkommende med et ?

I forbindelse med Atlas Flora Danica-inventering besøgte *Peter Wind* i årene 1997-2005 mange gange Kalø. I **1997** den 11. maj, 8. juni, 15. juni og den 27. september. Han noterede under sine fire besøg 112 arter. Han er den første, der nævner almindelige arter som bl.a. Alm. Hvene (*Agrostis capillaris*), Hyrdetaske (*Capsella bursa-pastoris*) og Løgkarse (*Alliaria petiolata*).

I **1998** besøgte han øen den 9. juli og 12. juli, da han noterede 9 arter, blandt disse Smalbladet Kællingetand (*Lotus tenuis*) og Spidshale (*Parapholis strigosa*).

I **2000** var han den 23. maj atter på øen og fandt bl.a. Rødbrun Kogleaks (*Blysmus rufus*) & Fjernakset Star (*Carex distans*).

Smalbladet Hareøre (*Bupleurum tenuissimum*)

Paa Syltø og Strandfælleder, sporadisk og ikke alm., skriver Lange i sin Haandbog (1864). I Feltfloraen (1981) står: hist og her i den S.-SØ.-lige del af landet.

Smalbladet Hareøre er normalt ikke en art, man hurtigt får øje på. Det er med at koncentrere sig, for sjældent står de så tæt, at det er uundgåeligt at overse dem.

Men: der er noget, der tyder på, at dens hyppighedsbævnelse skal ændres, for går man til "Fugle og Natur", som har talrige oplysninger om bl.a. planter, ser man, at arten kun er indrapporteret 1 gang i 2012 (Monnet på Sydfyn), 1 gang i 2011 (Eskebjerg Vesterlyng), 1 gang i 2010 (Sevedø) og ingen i 2008 og 2009. Ingen fund fra Jylland. Jo, i 2005 fandt Peter Wind ca. 50 eksemplarer på Ahl Hage nær Ebeltoft (DBF om årets fund i Urt. 30:1). Konklusionen angående dens hyppighed må ændres, for den er noteret så få gange i løbet af de sidste 8 år, at vi vil "voe det ene øje" og sige, at den er temmelig sjælden/sjælden.

På den aktuelle ø, Kalø, er den tilsyneladende 1. gang fundet så sent som i 1983 af E. Wessberg og er derefter kun set af Peter Wind. Vi ved, hvor Peter Wind fandt den, men trods 3 botanikeres ildhu kunne vi – ærgerligt nok – ikke få øje på den i 2012.

I **2002**, den 14. september, var Peter Wind igen på Kalø. Noteret blev blot Liden Tusindgylden (*Centaurium pulchellum*), som han endnu ikke havde fundet i den AFD-rude, hvori Kalø indgik.

I **2003** var det den 1. juni og 27. september, han besøgte øen. Den 1. juni så han Forskelligfarvet Forglemmigej (*Myosotis discolor*) og den 27. september Kugle-Pindsvineknop (*Sparganium erectum* ssp. *oocarpum*).

Den 7. august & 3. september **2006** var allersidste gang, at Peter Wind var på Kalø i AFD-sammenhæng. Den 7. august noteredes kun 1 art, Nælde-Silke (*Cuscuta europaea*), og den 3. september Liden Sølv-Potentil (*Potentilla argentea* ssp. *demissa*).

Alle efterfølgende referencer stammer fra: Fugle og Natur, i samarbejde med Naturhistorisk Museum i Århus, som er på Internettet under navnet "Fugle og Natur". Nogle af de nævnte personer har været kontaktet via e-mail/telefon for om muligt at få flere oplysninger om fund, der ikke er i Fugle & Natur's database. Dette har kun i få tilfælde givet bonus. I mange tilfælde er der i figurteksterne refereret til fund, der ligger i databasen. Der er overhovedet ingen tvivl om, at der via Fugle & Natur i fremtiden vil blive meddelt mange flere fund af stort set alt i naturen, hvilket må modtages med glæde. Vi kunne godt tænke os, at Dansk Botanisk Forening opretter noget tilsvarende!

Den 22. juli **2007** var Morten D.D. Hansen i området, hvor han så Spidshale (*Parapholis strigosa*). Fundet er i vores floraliste mærket: 2007 (MH)

Den 9. juli **2008** besøgte Stig Nielsen øen og fandt som så mange andre Katteurt (*Nepeta cataria*). Han oplyser i "Fugle og Natur", at han i 1988/1989 også observerede Katteurt derude. Hans sidste fund er med i vores floraliste og er mærket med 2008 (SN)

Strandgåsefod (*Suaeda maritima*)

mangler sjældent på de danske strandenge. Kun langs den jyske vestkyst er den ikke. For plantearternes udbredelse er "Fugle og Natur" det mest aktuelle redskab. På kortet vedr. den faktuelle art viser det sig, at der ikke, med undtagelse af et fund fra Agger Tange i Vestjylland, er registreret fund mellem Skagen og Blåvand. Selvsagt er årsagen mangel på strandenge langs Jyllands vestkyst.

Der er forbavsende nok ikke særligt meget af den på Kalø, men den er til stede på det smukkeste strandengsstykke på øen, ca. 250 meter SV for sydspidsen af Grevens Holm i selskab med masser af Stillet Kilebæger (*Atriplex pedunculata*), som mest er på de talrige tuer, Sandkryb (*Glaux maritima*) og Strand-Vejbred (*Plantago maritima*).

Per Thomassen var den 16. juli **2008** på Kalø. Han har oplyst om fund af en art: Violet Pigæble (*Datura stramonium* var. *tatula*), som i floralisten er mærket 2008 (PT).

Kevin Clausen & Casper Fællø var på øen den 4. maj og den 8. juli **2009**. Den 4. maj rapporterede de som de første om Eng-Nellikerod (*Geum rivale*) og den 8. juli om Læge-Oksetunge (*Anchusa arvensis*) og Tyndskulpet Brøndkarse (*Nasturtium microphyllum*). Deres fund er i vores floraliste mærket 2009 (KC & CF).

Den 8. juli **2009** havde Naturcenter Mols med Kevin Clausen som leder botanisk ekskursion til øen. I referatet på deres hjemmeside figurerer 18 arter, som i vores floraliste er mærket 2009 (KC). Blandt de fundne arter tilhører de fleste "de levende fortidsminder".

15. juli **2009** var Casper Fællø igen på Kalø, hvor han som den første noterede Strand-Bede (*Beta vulgaris* ssp. *maritima*).

Den 2. august **2009** var Mats H.G. Gustafsson ude på øen, hvor han bl.a. så 6 arter, som blev lagt ind i "Fugle og Natur"s database. Som flere andre botanikere noterede han bl.a. Alm. Hjertespannd (*Leonurus cardiaca*) og Skarntyde (*Conium maculatum*). Hans fund er i floralisten mærket 2009 (MG).

Den 5. august **2009** besøgte Axel Frederik Møller Kalø, hvor han så Skov-Stilkaks (*Brachypodium sylvaticum*). Denne er i floralisten mærket 2009 (AFM).

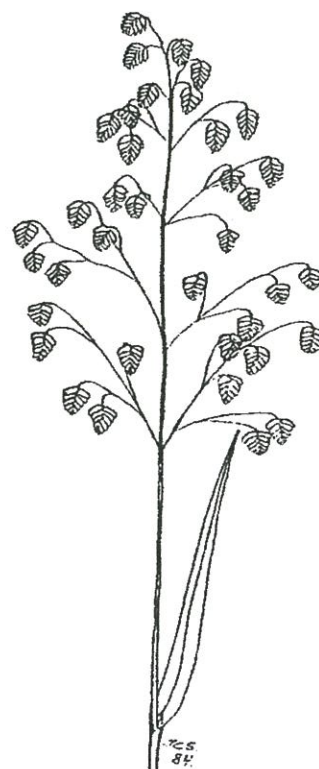
30. august **2009** aflagde Anni Lene Nielsen øen et besøg. Vi har kendskab til, at hun så Kær-Svinemælk (*Sonchus palustris*). Hendes fund er markeret med 2009 (ALN).

Den 20. juni **2010** var Casper Fællø endnu en gang på Kalø, hvor han noterede 25 plantearter, bl.a. Skive-Kamille (*Matricaria discoidea*), Enskættet Sumpstrå (*Eleocharis uniglumis*) samt tre Stararter: Hare-Star (*Carex ovalis*), Sylt-Star (*C. otrubae*) & Fjernakset Star (*C. distans*). Indtil da var han den eneste, der fra øen har noteret Skive-Kamille. Hans fund er i floralisten mærket 2010 (CF).

Den 7. juli **2010** besøgte Kevin Clausen atter Kalø. Han noterede to markante arter, som i floralisten er mærket 2010 (KC). Han er den første, der ser Kvan (*Angelica archangelica*) på Kalø. Den anden art var Kær-Svinemælk (*Sonchus palustris*).

Alm. Hjertegræs (*Briza media*)

var i fordoms tid et græs, der hang i bundter i ethvert landbohjem, for var der bare lysåbne enge og kær, blot ikke for våde, og gerne kalkholdige, samt overdrev i deres nærhed, tog det ingen tid at plukke en buket eller to. I vore dage er Hjertegræs i rivende tilbagegang og har såmænd været det i mange år. Under ekskursioner "i gamle dage" blev spørgsmålet ofte stillet: er der Hjertegræs her? En gang imellem kunne svaret være positivt, men i dag er svaret oftest negativt. Forklaringen kender enhver botaniker, for de smukke, lysåbne steder er for en stor dels vedkommende i en tilstand, som ikke huer hjertegræsset, men græsset findes dog flere steder på Kalø, bl.a. på sydskrænten, men ikke i stort antal.

Den 22. juli 2010 var Peter Lindberg Jannerup på øen. Herfra noterede han 4 arter: Liden Tusindgylden (*Centaurea pulchellum*), Fjernakset Star (*Carex distans*), Harril (*Juncus gerardi*) og Jordbærkløver (*Trifolium fragiferum*). Fundene er i floralisten mærket: 2010 (PLJ)

Den 11. august 2010 var Per Taudal Poulsen på Kalø, hvor han så Kær-Svinemælk (*Sonchus palustris*), som i vores floraliste er mærket: 2010 (PTP).

Den 27. juni 2011 var Gunnar Birkelund på Kalø. Her noterede han 88 arter. Blandt disse var der to arter, som på det tidspunkt var nye for øen: Blågrå Siv (*Juncus inflexus*) og Fersken-Pileurt (*Persicaria maculosa*). Hans fund er i vores floraliste mærket: 2011 (GB)

Den 1. oktober 2011 var Lars Jørgen Grønberg på Kalø. Her så han lav-arten *Xanthoria parietina*. Fundet er i vores lavliste s. 76-81 markeret: 2011 (LJG)

Anne-Grethe Lentz var den 25. december 2011 på borgruinen, hvor hun så 3 laver, som i lavlisten er mærket: 2011 (A-GL)

Den 9. juli 2012 besøgte Per Thomassen igen Kalø, hvor han så Gærde-Kartebolle (*Dipsacus fullonum*), Hundetunge (*Cynoglossum officinale*), Matrem (*Tanacetum parthenium*) og Mørk Kongelys (*Verbascum nigrum*). Hans fund er mærket: 2012 (PT)

Den 13. april 2013 besøgte Hans Øllgaard Kalø og noterede der 25 arter af mosser. Disse er i moslisten markeret: 2013 (HØ)

Under **vore besøg** til Kalø 6. & 18. maj 1983 (EW), 19. maj 1989 (EW), 8/7 1993 (EW) og vore fælles ekskursioner i 2012: 28/3, 19/4, 20/4, 12/5, 10/6, 13/7, 22/8 & 7/9, (Erik Hammer, Leo Bødker Kjeldsen og Erik Wessberg), i 2013 den 14. april (Bent Odgaard, Erik Hammer & Erik Wessberg) samt den 6. maj 2013 (Erik Hammer og Leo Bødker Kjeldsen) har vi i alt set 489 taxa, heraf 56 arter af Mælkebøtte.

Fra besøgene i 1983-93 og til vore genoptagne besøg i 2012 er der så langt et åremål, at vi har ment det rigtigst, at fundene adskilles. Fund fra 1983-93 er derfor markeret med: 1983-93 (EWe) ! Vore fund fra 2012/2013 er markeret hhv. 2012! og 2013!

Gærde-Kartebolle (*Dipsacus fullonum*)

Ordet dipsacus hentyder muligvis til ordet dipsa, som på græsk betyder tørst. Man fandt ud af, at vand blev opbevaret i plantens bladhjørner, så den store tørst havde man ikke, såfremt der blot var mange Kartebolle i umiddelbar nærhed. Ordet karte taler for sig selv. Man ved, at blomsterhovederne før i tiden blev anvendt i garnbehandlingen. Det finder stadig sted, men vel i lille målestok. Det grønne klæde, der dækker billardbordet, bliver stadig kartet på gammeldags vis (Internettet).

I tidligere tid blev Kartebolle medicinsk brugt til mangt og meget, bl.a. mod Bygkorn og mod mavebesvær. Om sigøjnerne stadig bruger et opkog af Gærde-Kartebolle til at fjerne sorte rande under øjnene, vides ikke. På Kalø er planten mest på sydskrænten, men ikke i stort antal.

